

BIBLIOTEKA

8SH-32

M 73

**Tregime
te zgjedhura**

Migjeni

85H-32

M 73

MIGJENI

TREGIME
TE ZGJEDHURA

13607

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

SOKRAT I VUEJTUN APO DERR I KËNAQUN?

Nji alternativë me dy fytyra, siç janë të gjitha alternativat. Tue u krue mbas veshi, rri njeriu përpara alternativës; dy fytyra — mbrapa një fytyrës asht Sokrati i vuejtun me rropatmet e veta e mbrapa së dytës fytyrë asht derri i kënaqun me trup të rrumbullakët të vetin. Te Sokrati nuk ke çka sheh: dy sy të tretun në rrashtë, disa shkarravina të palexueshme dhe një trup me do gjymtyrë të shkatërrueme e pa asnji vijë harmonike; e te derri ke çka shef: atë frotë të kombinueme mbas rregullave strikte estetike, sidomos që të kënaq synin — ai trup, ai trup i majmun e i shëndoshë e me andje zhigatuni, dhe ma në fund ai bisht i përcëlluem në flakën e bukurisë hyjnore. Rri njeriu përpara kësaj alternative tue u krue gjithnji mbas veshi, ku e ha dyshimi — se nuk di ç'fytyrë të zgjedhë. Po, falemi perëndisë! Praktik ashtu siç e ka dhanë natyra, në fund të fundit njeriu diji me zgjedhë. Edhe diji me zgjedhë fare mirë, aq mirë sa edhe krijesat e planetëve të tjerë dhe ma të përparuem se njeriu, ia patën lakmi. Vetë perëndia, tue i ra kokës me dorë, tha se nxanësi e kaloi mësuesin, dhe shumë-shumë u pendue se ç'shkathtësi i dha njeriut. Njeriut iu shtue vullneti për t'u praktikue në shkathtësi. — E dikush, dikur tha: «Nuk mundet me qenë shërbëtori ma i madh se zotnia e tij, as nxanësi ma i madh se mësuesi i tij.» O vall! Ç'ironi groteske!

Por a dini se ku qëndron eureka (e gjeta!) e njeriut? Ç'bani njeriu me alternativën? — (Ha, fort qerrata duel njeriu). Sokrati kurrresi nuk i pëlqente, — por as derr

nuk mund t'u bante që ta merrte fytyrën e tij! Derr! Vërtet se asht i lakmueshëm derrri, por, sadokudo, do të ruhet dinjiteti njerëzor përpara botës — edhe pse mikroskopike në pikëpamje të tolerancës morale. Atëherë, në këtë pezullim të njeriut, u zgjue në te ajo gja që nuk asht prej kësaj bote, ajo gjasend që i thonë pjesa qiellore, hyjnore, perëndore e ku di ma... u zgjue — dhe njeriu u ba batakçi. Ndërroi fytyrat: fytyrën e derrit ia vu Sokratit, e fytyrën e Sokratit ia vu derrit e në këte të mbramin u mishënue vetë. Muer fytyrën e Sokratit të vuejtun — por vetëm fytyrën — e pjesën e mbrame ia muer krejt derrit. *De jure* u ba Sokrat — e *de fakto* ishte derr. Mbet Sokrati i vuejtun me fytyrën e derrit — dhe mbet të vuejë edhe mbas vdekjes së vet. (Edhe këtu asht tragjedia e sokrati-stëve — dhe një arsye se njeriu zgjodhi të bahet derr). E njeriut — posë në skenë — nuk ia kande tragjedinë. Thashë se *de jure* u ba njeriu Sokrat, por *de fakto* ishte derr. Krijesat nuk mund ta njofin se asht derr dhe e nderojnë si një Sokrat. Por nganjherë njeriu nuk mund të fshehë cilësitë e derrit dhe na paraqitet ashtu siç asht.

Kështu njeriu kalon nëpër shekuj. Në vend që të naltësohet ndër sfera të kullueta e të shklasë prej hyllit në hyll me hapa përparimi — njeriu poshtënohet e bahet derr dhe Sokratin e dëbon të fyem tue ia vu maskën e derrit.

Qashtu njeriu ia luejti lojën... Kujt?... Vetes! Vetes! — bërtet morali prej mërgimit.

OSE... OSE...

Ultimatum... një ultimatum plot kërcënim dhe me sharte të padëgjuese i shpalli njerëzia vetes. Lajmi i ultimatumit u përplas për granitët e ndërtesave kolosale, u vërvit mbi majet e qypave që pa ia nda tym vjellin, uluroi në luginat e maleve të nalta dhe u derdh ndër fusha të ulëta — e jehona e këtij lajmi dërrmoi themelet e ekzistencës njerëzore. Ndër tru të njerëzisë u përftue një vibration dejsh, një vibration aq i fortë, sa njerëzia që në rrezik të çmendet. Por njerëzia e sundoi veten. Mbase ultimatumit ishte tepër brutal e shartet tepër të randa, u lëshue kushtrimi. Kushtrimi kishte formën e një apeli ndër ndjenja ma të sinqerta njerëzore, prandej shpejtoi i madh e i vogël — por jo plaku, se ky asht i liruem nga lufta, mandej dhe si konservativ atij nuk i pëlqen kjo lloj lufte. U mblodhën taboret dhe u vunë në lëvizje. Lëvizshin me entuziazëm... Por ku... ku asht anmiku? Si nuk ia pamë ende gjurmët? — u ngritshin pyetjet në taboret. Tashti entuziazmi u ftof, u ftof dhe u ba akull. Armët u sollën përtokë, kundër thneglave, të cilat në këtë rast ishin të pafajshme. Tek atëherë prijësit e taboreve e kujtuen... U sollën përballë taboreve e në ballë të secilit ushtar lexuen një fjalë tragjike në ballë rrudhash të shëmtueme. Njerëzia kundër njerëzisë, domethanë lufta në vetvete, me një fjalë tjetër: revolucion! Kështu ia filloi epopeja njerëzore. Sikur Hamleti në orë të fundit — qashtu njerëzia pushoi të luejë rolin mashtrues dhe u vu në veprim për të pasë përfundime ma konkrete. Vërtet, në veprim u përziën — tue ma-

rrë pjesë — atavizmi stërgjyshor dhe insinkti i një organizmi të egër, — por: «Qëllimi kunorëzon mjetet». Dhe po deshtën ta dënojnë njerëzinë për këtë — asht njipadrechtësi!.. Se faji asht te ajo gjasend që i thonë shkëndija qiellore, hyjnore, perëndore e ku di ma, e cila zbriti në njerëzinë më një çast kurse kësaj iu mërzi jeta. Kështu njerëzia — pa përgjegjësi — luen në një valle shumë të rrezikshme, me passionet pa fre — ndërta një stuhi e pakuptueshme, si orkestër, lëshon melodina misterioze. Dhe: ponjerëzia humbi kryet në këtë valle — (me një mijë e pesëqind) nuk asht përgjegjëse; dhe: po njerëzia duel me krye të shëndoshë nga vallja — meritimi i lavdisë nuk asht te ajo vetë, por te ajo gjasend që i thonë qiellore, hyjnore, perëndore e ku di ma se kjo e bani njerëzinë t'i shpallë ultimatumin vetes. Njerëzia në vetvete kurrë s'e kish ba këtë hap kaq ekstravagand.

Alternativë... ose...ose... ultimatium — nuk ash një paradoks! Fjala asht mbi këto: a të vazhdojë njerëzia të luejë rolin e Hamletit të çmendun — apo të fillojë lojën e Don Kishotit, lojën plot aventura (por aventura të domosdoshme!) — Plasi ultimatumi në ndërgegjen e njerëzisë, mbrenda dhe si eho-ja e tij në tru asht përftue vibracioni i dyshimit, që i prin një akti serioz. Tash sa e sa shekuj ka punue njerëzia — pa dijtë — për kompletimin e këtij ultimatumi, i cili plasi në orën e ma së madhes krizë njerëzore — në orën e krizës morale — e jo landore, se ky si një polip gjithmonë ka thithë trutë e njerëzisë.

Mbrapa gjithë kësaj që thashë, nuk dihet një! A ka me sjellë historiku fletën krejt të re, të shkruiejë — apo do të vazhdojë fletën e vjetër? Mos asht edhe kjo vetëm një ironi kohe?

TRAGJEDI APO KOMEDI?

Gjini njerëzore asht një kitarë e gjallë mbi të cilën një dorë pasionale përfiton të dridhunat e telave ndër melodina... tragjike a komike?

Gjini njerëzore asht një kitarë e gjallë, nëpër të cilën Shejti dhe Katili arrijtën shprehjen e... tragjedisë apo komedisë së vet.

Gjini njerëzore asht një kitarë e gjallë, ku perëndia ndër melodina të gjata, të pasosme, gjeti shprehjen madhështore të... të tragjedisë apo të komedisë së vet? — Kush e di?...

Ting, tund, tang... janë tingujt e kitarës — e zemrës, desha me thanë — të cilët sajojnë një melodi (ndoshta) të pikëllueshme, një melodi (ndoshta) të idhtë, siç asht e idhtë bota jonë (Dheu) në majë të gjuhës së Kozmosit. Ting, tung, tang... tung, tang, ting asht (ndoshta) gaz, asht (ndoshta) një të qeshun gëzimi, hovahove, siç asht të qeshunit e të marrit në kryqëzimin e udhëve. Ndoshta? Kush e di?... Dora, me pasion të ndezun, lëmon telat e kitarës, ngadalë-ngadalë, pak shpejt, shpejt ma shpejt, shumë shpejt, e thonjtë e shkapërthyes plagosin kitarën, jo por gjinin! zemrën... gjaku pikon, pikon... teli u këput... melodia vdiq — edhe njeriu!

Një krijesë e dorës së mbrame i shpalli përdhimitet e veta kufomës të ish-njeriut, ndërsa në sy i shkëlqente një lot krokodili, ku u pasqyronte tragjedia e kufomës. Një krijesë tjetër, e dorës së parë, u qesh, u qesh aq fort sa që iu zhatërruen qejnat e fytyra i muer një të dukun të shëmtuem — ishte të qeshunit e njeriut përpara fatali-

titit komik. — E Mira, e Keqja, Perëndia, prej territ nëpër njeriun erdhën në dritë, edhe nëpër njeriun kanë me u zhdukë në terr — mbrapa tyne ka me mbetë një nështypje e pacaktueme, e cila ka me u fundosë në gjirin e jetës me harrësë të plotë. Por tash, gjini njerëzore asht skena ku e Mira, e Keqja, Perëndia shfaqin dramë mënie e dashnie, përbuzje e simpatie, dëshirash e apatie, adhurimesh e mallkimesh... e tue shfaqë dramën luftarake, me një shkathhtësi artistike dhe me një madhështi teatrale, ngulin thika të mprehta, lëshojnë shigjeta të helmueme e vjedhin plumbin e vëluem ndër gjë njerëzore dhe bërtasin me britmë ngallënjyese. Lufta e fitueme — tragjedia — përfundohet me një «*Te Deum Maestoso*», me një «*Te Deum Laudamus*» plot sinqeritet të qelbsuem. Kjo «*Te Deum*» asht uvertura e një operas komike që quhet paqë: Tragjedi-komedi,.. e kështu gjithnjë. Ku tragjedia lindet — aty asht komedia, mik i grishun, kumar dhe përkundër: ku komedia lindet — aty asht tragjedia, mik i grishun, kumar. Kësaj i thonë tragji-komedi; ose: tragjedi komike — komedi tragjike. A e kupton? Në mos e kuptojshi t'u bijë ndër mend ajo «*Qeshu, paljaço, ndërsa zemra të pëlset!*» — atëherë do ta kuptoni.

«*Qeshu paljaço, ndërsa zemra të pëlset!*» Njeriun paljaço e krijoi absurditeti për me argëtue hyjet e natës, dritën e ditës, dhe krijesat e dorës tjetër. Të gjithë këta presin prej njeriut të qeshunit e tij dhe qashtu me ia fillue një të qeshuni universal, me ia fillue një të qeshuni që ka për të tundë Kozmosin me planetet dhe sferat në të...— ndërsa njeriut zemra do t'i pëlsasë, zemra do t'i pëlsasë se jeta i mvaret nga ai të qeshun, mvaret nga mëshira e planeve të pamëshirtë, mvaret nga ndjesa e sferave të pandjesi — mvaret nga absurdi i cili e krijoi. Kjo asht gja shumë e vështirë — e aspak ngushëlluese — për «*un roseau*» çka asht njeriu përpara Kozmosit. Tragjedia e njeriut asht në ndjenjën e madhnisë së tij e komedia ash në ndjenjën e imtësisë së tij — prandej: «*Qeshu, paljaço, ndërsa zemra të pëlset!*»

Kjo asht një Tragjikomedi!... ose Përralla e ndjenjave njerëzore — po ju pëlqeu.

NJI REFREN I QYTETIT TIM

— Zotni, zotni, të lutem, zotni, ma fal ndoj send! — asht një refren, zotni refren i bukur i qytetit tim. Kur mëngjesi përtërihet ndër rrugët e qytetit, rrezet e diellit fillojnë të ngatërrohen nëpër kambët e njerëzve, hijet e automobilave e karrocave fillojnë të rrëshqasin nëpër dhe — atëherë ndër trotuare ia fillon një refren, refreni i bukur i qytetit tim: «Zotni, zotni, të lutem, zotni, ma fal ndoj send!» Kush mund ta shprehi bukurinë e këtij refreni? Moxart, Bethoven... ha,ha,ha! Këte melodi mund ta këndojnë vetëm trotuaret e qytetit tim, e ta ndëgjojnë vetëm qytetarët tanë. Dhe të kënaqen. Se qytetarëve tanë shumë ua kanda muzikën. Prej mëngjesi deri në mbramje po një refren dëgjojnë dhe nuk mërziten. Kurrë ata nuk ia kanë dhanë rrugët (dhe lekun) një kangëtari. Jo! — se janë adhuruesit e muzikës. Sidomos bukur tingëllon ky refren në muzg të mbramjes: rrugët e qytetit marrin një dekoratë romantike (si janë të parafytyrueme ndër piktura në kolorit), njerëzit, të kënaqun me jetën e ditës, shkojnë të kënaqen dhe me jetën e natës, qielli qeshet si një virgjineshë e buzët e gjithkujt janë gati t'i japin ka një të puthun dashnie... e në mes të gjithave: refreni i bukur i qytetit tim. A jeni në gjendje t'ia paraftyrioni vetes gjithë këtë lumni?

Për këtë që do t'ju tregoj ma poshtë, nuk di t'ju them a asht andërr a zhgjandërr.

«Zotni, zotni, të lutem, zotni, ma fal ndoj send!» — dhe si këlysh i bukur (i bardhë, i zi a i kuq) që të zotit i kërcen dorën t'ia lëprijë — qashtu një djalë dhetë a dymbëdhe-

të vjeç tue kërcye kamblikaçik, ecte pranë nji njeriu — zotni. Ngadalë, lehtë e tërhiqte për kind të palltos, por lehtë, shumë lehtë se kish frikë mos të zgjojë mëninë e zotit, e perëndisë, e dreqit, mëninë e këti njeriu-zotni desha të them; pa pra, lehtë e tërhiqte dhe i këndonte: «Zotni, zotni, të lutem, zotni, ma fal ndoj send!» Po njeriu-zotni notonte ndër mendime: sezona — re vjen, sezona! sezona! sezona! dhe gjithnji sezona; ndërrohet sezona, do të ndërrohet grueja, ai, fëmitë — si e lyp sezona. Me këto mendime i okupuem nuk e kish në mend lypsin e vogël (as «bira e mbrame e kavallit»), të cilin nuk e trajzoshin aspak sezonat, por i cili mendonte në heshtje, tinëz, se sa mirë do të ushqehet ky zotni, sa pallto të ngrohtë, sa këpucë të bukurra ka... Dhe i shtypun prej këso mendimesh, tue tërheqë ma fort zotninë, i këndoi me za të naltë: «Zotni, zotni, të lutem, zotni, ma fal ndoj send!» Tash njeriu-zotni, befaz u suell, dorën e vrazhdë e hodhi në fytyrë të lypsit të vogël: nuk meriton as nji gogël — në kërcnim i tha, dhe shkoi pa i dhanë gja. Jo — po! I dha fytyrës së zbetë nji të rame. Prej krahanorit fëminor nji të fshame e vërejtjen e kalimtarëve solli. Shiko! Shiko — tha njeni — lypsi i vogël do të vjedhë! Kalimtarët mendojshin si djali deshti t'i vjedhë prej xhepit ndonjë gja zotnisë, e se ky për këto arsye i ra. E lypsit të vogël gjaku prej zemrës në fytyrë rrodhi, dhe, si nji zog bishe, i ndjekun, fuqinë fëminore mblodhi e u dha në të hikun. Ngitte, pa pra ngitte, pa mëshirë friga e nxiste e se djersa shpinën e fytyrën ia lante ai nuk u ndalte; por mendonte nji birë, nji birë të vogël e larg botës, ku ngadalë, tinëz do të futet dhe aty të vdesë ujë. Nji djalë tjetër, ma i madh, e shikonte lypsin e vogël si ngitte dhe, tue iu qeshë me za, i briti: «Hej, picorr, ku në dreqqoll kaq vrap je nisë? Ndal! A të bje në mend si e kemi ujdisë punën atë ditë? A kujtohesh si e kemi ba: unë ty me të gjuajtë në krye me gjithë të hollat që kam në dorë, e ti mandej me i marrë... a je në fjalë?»

— Po, por mos më bje fort! Më len t'u ve syvë duert, mos të më verbojsh.

— Mirë. Hajt shpejt! Ha, ha, pse dridhe? Apo ke frigë?

— Jo... por po ndjej uri.

— A?... a nuk ke frigë... — dhe fill e në krye me kërcënim djali e gjejeti, monedhat u shpërndanë me tingëllim, e kryet s'e luejti lypsi i vogël, lypsi i mjerë; por, mandej, pa fuqi, i lodhun u ul ndër gjuj dhe me buzëqeshje filloi lekët me mbledhë. Në ballë të tij, dielli shkëlqente në një pikë të kuqe: ishte gjaku.

Jo, jo! — Kjo nuk që andërr, por zhgjandërr, — se një këngëtar, me refren e ngjarje i inspiruem, por gabimisht i inspiruem, gabimisht këndoi kështu:

Prej mshirës së pamshirve

lypsi i vogël gjallonte.

Jetën e rrokullonte

nëpër udha të ndyta,

nëpër skaje t'errëta,

nëpër pragje të ngurta,

ndër besime të rrejta.

Por një ditë, kur mshira e diellit shteri,

në gjoks ndjeu sie e theri

nji dhimbë e re — që mënia

e përfton ndër flia

të skamit.

Dhe — dje lypsi i vogël,

por sot diçka tjetër —

si ahmarrës i vjetër.

nji fjalë të randë mëndonte

botës t'ia dikonte...

Fytin e gërdhishte

Fjalën për me nxjerrun

që mënia e kish shterun

dhe që në gjuhë vdiste...

Por, i hutuem, mbet ndejun

në kryqëzimin e udhve...

Rrotat e autove

shpejt mbi te kaluen

dhe e... qetsuen.

NOVELË MBI KRIZË

Paria e shtetit X nuk dinte ç'të bajë dhe si ta vendosi çashtjen e krizës... Vorfënia e madhe kish bamë shumë njerëz të marrin shkopin e lypsisë dhe shumë gra, me foshnje në gji, të shtrijnë dorën për lëmoshë. Por për këtë nuk u tundte paria e shtetit X. Ngritja e shkopiëve të lypsisë, rrëmbimet, vjedhjet, vrasjet, këta e shtynë parinë të kuptojë se nuk asht puna për t'u tallë. Dhe shpejt u mblodhën. U mblodhën për ta shkundë dhe për ta rrahë çështjen seriozisht, në të gjitha pikëpamjet. Ndër biseda të gjata konstatuen se kjo krizë asht një «shtazë» që ka fazat e veta. Ndër analet e shtetit kënduen: në vjetin 1... kishin vdekë do njerëz nga uja, në vjetin 12... do lypsa ishin organizue me qëllime të dyshimta, në vjetin 123... e kanë plaçkitë pasuninë e shejtë të një manastiri dhe igumeni asht gjetë i varun në një mënyrë qesharake; e kësh-tu, ma e ma. Prandej paria dëshironte, një herë e përgjithmonë, ta heqë qafe këtë çashtje, ta mbysi «shtazën» me fazat e saj. Përpjekjet e shumta, me rryma të ndryshme, të kundërta, të bazueme në ungjill, në humanitet, në instinkt, në violencë e në ndoj utopi tjetër nuk mund të bijshin aq shpejt në godi. Shkenca me karakter ekonomik, teknika, mekanika nuk këqyreshin me sy të mirë në mbledhjen e shtetit X, — arsyeja ishte se ato qenë një shkak i fortë i krizës së tashme, e cila, tashti, si një polip po thith e po shterr trutë e parisë. Poshtë e përpjetë, djathtas e majtas, në fund të fundit ra vendimi: U gjet një kompromis. O kompromis, fëmi bastard i të gjitha mbledhjeve! Të dalme dredharake! Vendimi i parisë së shtetit X ishte ky me anë të artit të çdollojshëm të nënshtypen ndjenjat e të gji-

thë nënshtetasve të shtetit X, si të vorfënve ashtu edhe të pasunve — të vorfënit mos me vjedhë e mos me vunë dajak të pasunit për një krodhë bukë, e të pasunit me pasë mëshirë për të vorfnit e me ua bamë një hise të vogël. Kur u ba ky vendim, paria shtrydhte facoletat e mëndafshita, nga të cilat pikonte djersa e ballit të tyne pikë. . . pikë. . . pikë. . . Por ishin të kënaqun. Në urim e sipër, shtërngojshtin dorën shoqi-shojt dhe u shkrijshin në ndjenjën e satisfaksionit moral. Ai vendim e vlente këtë mund.

Për një kohë të shkurtë ndërroi faqen shteti X. Arti i frymëzuem dhe i punuem mbas recetave të parisë, e shndërroi shtetin në një muzeum artistik. Ishte triumf i recetës! Ose triumf i artit me qëllim! E qëllimi u mërrinte dalngadalë por me siguri. Kur shndërroi faqen shteti zunë të shndërrojnë trajtat dhe shpirti i nënshtetasve. Shpirti, dikur pëllumb, ishte ba skyfter, tash u ba prapë pëllumb. Sidomos shumë kish ba për çashtje skulptura. Veprat, që parafytyrojnë të gjithë dashnitë e botës, gjindeshin në çdo skaj, ku përparandej mblidheshin lypsat për të organizue shoqata vjedhcash dhe terrori. Ç'ndryshim ideal! Tash lypsat, të zbemë nga uja, me supe të mpreftë e kërcikë të ndytë përjashta, rrijnë në podium të monumenteve, dhe rrijnë pa ba kurrfarë lëvizje kundërshtimi. Aty rrijnë gjithë ditën; kur vjen nata, futen nëpër zgavrat e monumenteve dhe androjnë begatinë shpirtnore. E kur zbardh mëngjesi, një nga një — pors i Çarli Çaplini tragjiko-komik — çohen nga gjini i monumenteve, hapin gojën, shtrijnë duert e kambët, dhe ulen në podium për ta çue gjithë ditën në inerci të plogët. As nuk hanë, as nuk pijnë — ushqimi i tyne asht bukuria e monumenteve. Rrijnë me sy të nglun në ndonji pjesë të monumentit — dhe kënaqen. Disa prej tyne, dikur tregtarë të mëdhenj e tash në bankrot, që dijnë të lexojnë, hypin ose në dorën e ngurtë të monumentit, ose në gju, ose në grykën e ndonji nanës monumentale, dhe prej andej, dikur tregtarë e tash lypsa, si zhreca të fanatizuem, lexojnë me za të naltë romanet që s'ka rrahë ende shtypi. Dhe ata nuk dëshirojnë ma pozitën që kishin përpara. Zhelet e tyne u ngjajnë ma të bukura se veshjet e dikurta të tyne të kushtueshme. Përgjithë-

sisht, ndjenjat e tyne janë bamë si ndjenjat e një femisë së bukur, faqe e bark të plotë të parafytyruem në monument. Vdesin lypsat nga uja, nga të ftohtit, por nuk bëzajnë. Kalojnë përpara tyne, në parakalim, zotni e zonja me stoli të arta, me unaza brilanti, topazi, zmeraldi, rubini, të një çmimi përralluer, e lypsat kënaqen në ndjenjën e bukurisë tue i shikue, — ndërsa të pasunit dalngadalë vazhdojnë me hapa teatralë në dukjen impozante. — Dredhi! Poshtni! Ndjenjat e ngurta të të pasunve mbetën pa prekë, ndërsa ndjenjat e lypsave u banë pambuk. Paria e shtetit X mendonte se edhe të pasunit po djerrin kohën me dokrra artistike; nuk i shkonte në mend rivaliteti në mes të të pasunve, përmbysja e shoqi-shoqt — gja që okupon të tanë trunin e tyne, e arsyeja pse të pasunit nuk çajnë kryet për art. Kështu lypsat nuk u kërcënohen të pasunve e këta pa frigë fryhen si bibajt me thalpa arrash dhe shkëlqejnë si lustrit i këpucës. Fryhen të pasunit, barku i tyne lodërtinë, por me pëlsitë — jo! E lypsat vdesin, vdesin dita me ditë, por me u shfarosë — jo! Derisa një ditë, në podium të një monumenti që parafytyron gruen me shtatzanë, një lypse e një lypse lindin një djalë. (Ma vonë legjenda thoshte se u lind nga monumenti me shtatzanë). Dhe ky djalë kur u rrit u ba i marrë për njerëzit e klasës së vet. E mbajshin për të çmendur se nuk dijtë me e thanë asnjë lavd për monumentet e shumta por gjithmonë kur ishte fjala për art, rrudhte fytyrën e kafshonte buzën me dhambë. E vërteta asht se mendimet e tij ishin të errëta. Një qëllim i msheftë në mbrendinë e tij priste të shpallet me gjithë fuqitë zhgatërruese. Dhe një mëngjes nuk zbardhën ma monumentet... ose zbardhën, por të thyem, të coptuem, të grimcuem. Duer, kambë, krena, hundë, gjoksa, barqe, të gjitha gurit, mbasi kishin fluturue në ajër, kishin gjetë qetësi në tokë dhe kishin varrosë një tufë... (jo lule!) lypsa, dhe një milion (jo buej!) berre që kullosin nëpër këmisha të ndyta. Te gërmadhat e monumentit të dashnisë vëllaznore, vdiste djaloshi shkatërrimtar. E kishte mërrijtë lynch-i i lypsave, të cilët, posa u shembën monumentet u lëshuen si ujë me bri të thame nga uja.

MOLLE E NDALUEME

Nji tridhetëvjeçar. I papunë. Qëndron përpara reklamave të kinemasë — e ditë pune asht. Phe! — i pështyhet nga buzët dhe e sjell kryet prej reklamave. Iu ba se e thërret dikush... Por jo. Askush s'e thërret. Askush nuk ka nevojë për punëtor. E ky rahat-rahata vazhdon punën e përditshme: shikon reklamat e kinemasë. Phe! këta çojnë jetë — thotë, dhe afrohet për studim ma preciz. Asht filmi i përditshëm: një vajzë e bukur, e pranë saj një djalë i pashëm. Nji zili në sy të punëtorit. Nji mëni ndien për protagonistin. E shikon me sy të keq. Pështyn. Shikon mbathen e vet. Nuk din as ai vetë se ç'asht. Inkarnacion i këpucëve; shkarpa. Ulet e njesh shkarpën me spagë dhe tue lëshue një *eeeh!* merr qëndrimin e drejtë. Ecë — nëpër trotuare, u muer vesht. Edhe fare zbathtë mund të ecë nëpër trotuare, pse jo!

Lëviz ngadalë, i qetë. Si njeri pa punë. Edhe të tjerët ecin, por jo të qetë — të shqetësuem. Sa mirë asht të jesh i qetë, të ecësh ngadalë, si zotni. Por, çka po tham? — A asht mirë të ecësh ngadalë i qetë?... Jo edhe po! Po edhe jo! Si të merret... Për një zotni asht mirë të ecë ngadalë se tretet ushqimi, për një punëtor nuk asht mirë të ecë ngadalë, pse? — E dini. Por punëtori ynë po ec gjithnji ngadalë, me komoditet të plotë, i qetë. Nuk po ia le asgja mangut zotnisë. Ç't'i bajsh? Kështu e ka kjo kohë... edhe botë. Dhe po s'deshe të jesh zotni, bahe zotni. Punëtori ynë nuk don të jetë zotni, as të imitojë zotnitë, por koha... Hekë, s'ka qejf! Nuk i pëlqen ky soj zotnillëku. Jo se mër-zitet — por... edhe këtë e dini.

Tan, tan, tan, tan! Katër orë mbasdreke! Sa mizorisht therin miden e punëtorit! Katër orë tingëllojnë nga kumonarja e shejtë dhe ushtojnë në mide të mallkueme të punëtorit. Katër! Katër! Katër! Gjithkund katër! E pse katër? Pse? Pse katër? Gindje. Kapërthimi: Diçka si revolucion. Revolucion në miniaturë. Gjëmon... topi... Jo! — midja nga uria.

Vazhdon punëtori ynë t'u bjerë pash më pash rrugëve të qytetit. Kërkon punë. Si kolegët e tij në Berlin e në London. Askund nji karrocë e ngarkueme që ta zhgarkojë ai. Askund udhëtarë me valixhe në dorë që t'u ndihmojë. Askund! Askund! S'e do kush djersën e tij. Kurrsesi me fitue nja dy-tre lekë.

Ndalet punëtori përpara dyqaneve dhe nëpër xhama shikon. Shikon dhe shijon romantizmin e kohës. Përpara xhamit të nji kartolerie: prapë artistat! Shtërngoi dhambët, Nga inati u ngritën grushtat përpjetë me nji qëllim. . . por ligji! Polici! Ja përshkruen trutë. Me përbuzje i len artistat. Pështyn. Vazhdon. Prapë pështyn. Shikon djathtas e majtas. Dhe pështyn. I unshëm e xhelemel ec ngadalë përbri dyqaneve plot me «molla të ndalueme» (Përrallë biblike).

Nji dashje instiktive don të shpallet! Punëtori ynë sundon veten! Ligji! Polici! Për sigurim duert i ve mbrapa. E duert e tij janë të forta, të fuqishme. Edhe dreqin e kishin kapë për fyti dhe e kishin mbytë. Por edhe dreqin e mbron ligji.

Tan, tan, tan, tan. . . Deri kur kështu mua?

A DO QYMYR, ZOTNI?

Dy thasë qymyr mbi kalë. Pranë, malësorja. Trotuari me blok dyqanesh djathtas, ashtu dhe majtas. Kali dhe malësorja në parakalim. Qymyri në konkurs. Shikon njeriu artist dhe ia prish sytë kjo disharmoni. Nji disonancë e vrazhdë. Malësorja i fryn hundët, prodhimin e njesh për trotuar dhe gishtat i fshin për xhublete. Veprim i thjeshtë, por motiv delikat për një piktor. Thupra në dorë të malësores shkrryhet për tokë dhe shkruen vijë kilometri gjatë rrugës. Qashtu malësorja nënvizon mendimet e veta.

— A do qymyr, zotni?

— Sa?

— Dymbëdhjetë lekë... Po ndalu, thuej ti sa. Pse po ik?

— Në këtë vapë dymbëdhjetë lekë? — pyet një tjetër tue përqeshë.

— Po sa jep ti, pra?

— Jo, mue nuk më duhet.

«Vërtet, vapë ban. Po kuj i duhet qymyr? Po e mbaj dhetë lekë» mendon malësorja dhe ec nëpër hije, rrugës së qytetit. Kali lëviz symbyllë. Ndoshta andrron. Tash në pleqni andrron dashninë e dikurshme të pelës. Malësorja s'e nget. Nuk e trazon në kënaqësi të tij të pamvarshme. Asht duruese. Kur dalin në diell, përdhe shkrryhet një hije. Dy hije. Dy hije të ngatërrueme, të kapërthyeme: hija e kalit dhe hija e malësores. Nuk mund t'i dallojsh

këto dy hije. Nuk mund t'i këputish. Njena pa tjetrën nuk shkojnë. S'kanë vlerë. Se vetëm bashkë përbajnë një tanësi. Një tanësi jetësore. Krk, krk, krk, kthehet qymyri në shpinë të kalit. Krk, krk, krk dhe krismat monotone të patkojve të kalit që ndeshin për gurë.

Malësorja çon kryet. Shikon diellin... koha me u nisë. Me u kthye në malësi. E qymyri s'u shit. Vëndosi ta japë ma lirë.

— O ti djalë, sa asht sahati?

Djaloshin e tërheq bukuria e malësores. Miqësisht i afrohet dhe i thotë sa asht ora. E pyet sa e mban qymyrin. Bën pazarllëk, edhe pse s'ka qëllim ta blejë. Por malësorja asht e bukur dhe e re. Pse mos të kuvendojë pak me të? «Asht e ndytë, — konstaton djaloshi. Sa teveqe janë këto katundaret. Nuk të kuptojnë. Duhet me i thanë... edhe atë që nuk thohet». Kështu mendon djaloshi dhe shikon malësoren si bir zotnie shërbëtoren e re të vetën. «Teveqe! Teveqe! S'kupton asgja.» Dhe djaloshi shkon në punë të vet. E malësorja fillon të shqetësohet për kthimin në malësi. Shikon diellin që si gjithmonë po afrohet nga perëndimi. Si ka për t'u kthye në malësi nëpër terr? Me të vërtetë, ajo nuk dron prej lugetënve dhe bubazhelave, por... Të ishte plakë, nuk do të kishte aspak frigë, por... Kujtohet si një dy-tri herësh i janë vu mbrapa do njerëz, dhe së pari nuk dinte se ç'lypshin prej saj... Pra, nuk i dron bubazhelat si qytetarët, por njerëzit... Njerëzit i ka ajo frigë. E pse? Pse asht e re dhe pak e bukur.

Një dhimbë e kandshme shtrëngon zemrën e malësores.

— Sa ate qymyr, fisnike?

Malësorja sillet. E njëj njeriun që e pyet. Ia ka shitë edhe një herë qymyrin. I thotë:

— Tetë lekë? Jo, shtrejt e ke... Më ke idhnue atë ditë — i thotë lehtë njeriu malësores dhe shikon djathtas e majtas.

Malësorja qeshet, disi e turpnueme. E mshef fytyrën. Skuqet. Nuk i çon sytë në njeriun. Pyet e frigueme:

— Sa për ty pra?

— Pesë!

— Merre shtatë!

— Hajde për gjashtë!

Malësorja rri pezull. Mendohet. Shikon diellin.

— Ia pash hajrin — thotë, dhe i shkon prapa blesit. E ai njeri qaty, ai që tash po ec përpara saj, peshon shumë randë në kujtesën e malësORES, e cila skuqet e skuqet nga turpi.

N Ë K I S H Ë

Në qytetin tonë asht një lagje... E në atë lagje asht një kishë. Mbrenda në kishë asht një lypës, në të cilin jeton një dëshirë: me jetue.

«Eni tek unë ju të dëbuemit dhe të përbuzunit e këtij shekulli — ka thanë dikur zoti i kësaj kishe — se tek unë do të gjeni prehje»...

Lypsi ka ardhë. Dhe me të vërtetë ka gjetë prehje. Lagshtina e kishës e fashiti të nxehtit e trupit të tij që gati e përvëloi.

Jashtë asht zheg. Dielli asht aq marrishtë i nxehtë dhe aq egër të lëmon, sa që të rrahin tamthat, si të rrahurat e farkatarit mbi hekurin e skuqun.

Sa mundë pati lypsi derisa mërrijti në kishë! Si për sherr vapa s'e lente të ecë ma shpejt. Kollaj mujshin dhe me e zanë. Por edhe vapa e shpëtoi. Se polici që e ndiqte ishte aq i shëndoshët, sa që rrezikonte të shkrihet si dhjami në fultere, po qe se vazhdonte ndjekjen. T'i hajë dreqi ata pesë a gjashtë lekë, për të cilët u dyshue në lypsin! — mendonte polici. T'i hajë dreqi! Ndoshta edhe lypsi nuk i ka marrë. Po lypsi nuk donte ta përgënjeshtronte atë dyshim. Jo për gja tjetër, por pse — si njeri i ndershëm — nuk ka qejf të dalë para gjyqit. Ka të drejtë! A nuk bajnë njashtu dhe tregtarët e parë të qytetit tonë? — E kush mund të dyshojë në nderin e tyne? Me dalë para gjyqit edhe si i pafajshëm — asht turp në sy të popullit tonë.

E lypsi në kishë... Rrin në bankë dhe kënaqet në freski. Oh sa mirë asht me ndejë me u shplodhë e me qenë

i siguruem me bukë për dy ditë!... Gjashtë lekë! Edhe tri ditë mund të kalosh me gjashtë lekë. Nji, dy, tre, katër, pesë, gjashtë lekë. Tik, tik, tik, tik, tik, tik! Një frat, në thellësi të shejtë mbas lterit, trazohet me këtë tingëllim monedhe. E qet kryet mbrapa shtatores së një shejti. Por asgja! Shef vetëm një lypës, i cili me shuplakë të njituna i lutej zotit. Edhe lypsi, i hutuem, shikon kryet e padres. Frigsohet. Gati asht të besojë se po ngjet ndoj mrekulli. Por jo! Ishte kryet e padres. U diktue. Kur u zhduk kryet, lypsi vazhdoi t'i lëmojë gjashtë lekë dhe të andrrojë ma tepër dhe të kënaqet ma tepër se tradhtari Iskarjot me ato tridhetë që i fitoi kur shiti Mësuesin e vet dhe të atij padres. Dalngadalë, në andrrim e sipër, lypsin e zu gjumi i njerëzve pa kujdese jete.

Qetësia e kishës filloi të trazohet... kapela të kuqe e të zeza, petka të bardhë e të kaltër, çarapë të mëndafshtë e pambuku, fytyra me mustakë dhe pa mustakë, të qeshura e të ngërdheshuna — besnikët vijnë të ndëgjojnë oratorinë e mbasdrekës. Bankat janë mbushë. Dhe në bankën e mbrame asht lypsi.

«Vërtet, me të vërtetë po ju tham» — bumbullon padreja prej së nalti dhe shi e breshën lëshon mbi mëkatarët. Të gjithë besnikët i kanë la dhe dëlirë veshët e ndëgjojnë fare mirë. Pleqtë kanë hapun gojën. Nji plakë qeshet simbolikisht. Dy të reja grinden me shenjat e duerve: «A asht rrue padreja sot a dje?» Nji vajzë kënaqet me rrezet e ylberta që kanë ra në zhgun të padres tue u përshkue nëpër dritaret bojna-bojna... Dhe oratoria shkon krejt mirë. Por kur padreja filloi t'u kërcënohej atyne që vjedhin dhe në atë mënyrë e preku në intimitet lypsin, ky u çue, duel jashtë, e te dera, mbasi plot mëni e nderoi padren, me një të shame pëshpëriti: «Po si do të jetoj unë?... Këtë kurrë s'ma the. E unë, pra, due të jetoj!»

NGJARJE PA LËVIZJE

Hyjo! Hyjo! Të marroftë zoti! Hyjo! Të hangërt dre-
qi! — Por më kot. . . Kali s'ec. Asnji hap s'mund ta bajë
para. Barra ishte tepër e randë.

Fishkëllonte kamxhiku nëpër ajër, binte dhe njitej
për trup të kalit; fishkëllonte, binte dhe njitej pa pra. Kali,
ku prej të rrahunit e ku prej peshës, ishte bamë edhe përg-
gjysmë ma i vogël. Trupi i djersitun iu ba si një lamsh
dejsh, të cilët kërcejshin nën lëkurën e trupit të tij. Kryet,
në vuejtje i shtrimë përpara, ngjante se tashti po shkëpu-
tet nga trupi dhe po rrokulliset në pluhun nën kambë, të
cilat rraheshin për tokë, përkuleshin, dridheshin. . . Kot!
Se barra ishte tepër e randë.

— Hyjo! Hyjo! Të pasha hajrin — filloi njeriu me të
butë ta ngasë kalin dhe e muer për zengji. Kalit i dridhe-
shin vrimat e hundës, i mbylleshin ngadalë sytë dhe përsë-
ri i hapeshin pa fuqi, për ta pa mjerimin e vet dhe
njeriun.

Në ata dy sy, që aq u ngajjnë syve të njeriut, ishte i
shkruem fundi i jetës së tij. Nga ata dy sy pikojshin (në
mënyrë si ke njeriu) dy pika të një langu ndër pamës. . . Si
të ishin lot. Ata dy sy, të një lande pa ngjyrë, pa lëvizje,
pa jetë, flitshin për një barrë që then kurrizin, flitshin për
mjerimin e krijesave të kësaj bote, flitshin për një kufomë.
— Kali, bota e mjerueme — e fundit: kufomë. Nji ku-
fomë e gjallë që si fanton i rri kundruell përgjegjesisë së
ndërgjegjshme. Kali, bota e mjerueme — e fundit: kufomë.
. . . e cila gjithnji flen në tru të njeriut të ndërgjegjshëm

dhe ai zu të qelbet. Të gjitha eksperimentet e bame deri më sot, vetëm që shpejtuën kalbësinën e kufomës.

Më dhimbsej kali që pësonte gjithë atë barbarizëm prej njeriut. Më dhimbsej, se edhe ai ndiente si unë, vetëm që nuk dinte ta thoshte dhimbjen e vet. E këtë ndoshta priste njeriu që t'i ndalojë mizorinat e tij. Shokut tim, që u gjet pranë meje, i thashë me dëshprim: «Ai njeri, që aq e mundon atë kafshë, a meriton t'i hudhen në shpinë të gjithë ata gurë që janë barra e kalit të mjerë?» «Jo! — ish përgjegjja e shokut tim — se edhe ky njeri ka kamxhikun e vet që fishkëllon dhe e rreh ndër ndjenja, asht kamxhiku i pamëshirë i jetës; ti harron se ky njeri mundet me pasë te shtëpia katër-pesë palë duer të vogla që nuk dijnë asgja tjetër veç bukë me lypë». Mbas këtyne fjalëve mjaft — por jo krejt të arsyeshme të shokut, unë shikojshe — njeriun, kalin, karrocën, të gjithë të kryqëzuem në një gjendje mundimi e dhimbjeje të jashtëzakonshme dhe nuk dijshe kush ka të drejtë: kali apo njeriu, unë apo shoku im? Ndoshta dhe kali dhe njeriu dhe unë dhe shoku im, ndoshta asnjëni.

LULI I VOCËRR

Askush s'e njeft Lulin. As shokët e tij, që përpara tij lozin, nuk e njoftin. Ma mirë me thanë se e njoftin, por ata lozin për hesap të vet e Luli i shikon për hesap të vet. Sot gjithkush ka punët dhe telashet e veta, ashtu edhe fëmijët, ashtu edhe Luli. — More Lul! Shumë herët ke fillue me shikue punën tande.

Kur Luli hyn në oborr të shkollës, buza i qeshet nga pak, por askuj asnji fjalë s'i thotë. Ecën ngadalë, tue shikue djathtas e majtas, por gjithnji tue ecë, derisa të mërrijë në cak të vet. Aty te dera e rruzinës shkollore shumë i pëlqen të qëndrojë. Aty asht caku i tij, i praruem me rrezet e ngrohta të diellit në këto ditët e vjeshtës. Mbështetet Luli në mur, grushtat e vegjël i shtie ndër xhepa, hundën picrrake të skuqun nga të ftohtit e mëngjesit ia sjell diellit dhe... shikon. Gjaja që ma tepër ia tërheq vërejtjen janë çizmet, që i kanë të veshuna disa shokë të tij. Sa të bukura janë! Si shkëlqejnë! — mendon Luli dhe padashje i shkojnë sytë ndër tollumbat e veta, nëpër të cila shifen fare mirë të pesë gishtat e kambëve të zbatuna. Nga kureshta i afrohet një shoku që ka çizmet ma të reja. Ulet dhe shef në lustrin e çizmes kambët e veta të zbatuna — aq shumë shkëlqejshin çizmet!!! Mbasi shoku me çizme fluturoi, Luli ngadalë shkoi te caku i vet, në diell, t'i ngrofi kambët. — Po kur nuk ka diell, si ia ban i shkreti Lul? Ndoshta ia bajnë disi hallin apostujt e mëshirës dhe të dashnisë...

Ndoshta, ndoshta...

Nganjisherë i afrohet mësuesi Lulit. Dhe kur e ka fytyrën e dëlirtë dhe pa puça, mësuesi ia ledhaton faqet, gushën, e Luli i afrohet, ia merr dorën, e shikon me sy pëllumbi dhe kishte dashtë t'i fali diçka mësuesit. Por vjollca nuk ka. E Luli i vocërr çka mund t'i fali mësuesit tjetër? Veç në ia faltë tollumbat e veta që kanë hapun gojën si me dashtë me e hangër mësuesin. Po, po, tollumbat e Lulit të vocërr kanë me e hangër mësuesin.

ZOTI TË DHASHTË!

Dikush trokit në derë...

— Kush a?

— A po na fal ndonji send, zojë?

— Zoti të dhashtë!

— Ma fal ndonji send, të dhashtë zoti shëndet...

— Hajt! Zoti të dhashtë!

Por lypsi e di se ç'domethanë «zoti të dhashtë»: mos me pasë kurrë, mos me ngranë kurrë. Prandej me ma tepër fuqi i bje derës. E tash përmbrenda asht zani ma i rreptë:

— Hajt, more! Zoti të dhashtë! A merr vesht?

Lypsit medoemos i duhet me marrë vesht. E len atë derë, mësyn të dytën, të tretën, të katërtën — e kështu me radhë, të gjitha dyert e asaj rruge. Kjo rrugë sot për sot asht fusha e veprimit të tij. Nesër asht ndoj rrugë tjetër. Fushat e veprimit të qytetarit tonë janë të ndryshme. Dhe ndryshojnë njena fushë nga tjetra siç ndryshon parajsi nga ferri, me të gjitha variacionet piktoreske dhe mallëngjyese. E lypsit, që trokit nga dera në derë, diku i falin ndonji send, diku i thotë e zoja e shtëpisë: s'kam, besa — dhe lypsi atëherë asht i butë, shkon tue mbajtë në mend këtë derë për me ardhë ndoj ditë tjetër. — Por atë «zoti të dhashtë» lypsi s'e duron, s'don ta ndëgjojë. Ai e din mirëfilli se ç'domethanë «zoti të dhashtë». Edhe ate, i cili e përcjell me ato dy fjalë, ai fillon ta mënijë. Kurrë ai s'i ka ndamë këto dy fjalë njenën nga tjetra. Kudo që ndëgjon fjalën «zot», ai padashje ia shtonte atë «të dhashtë» dhe

në tru të tij u krijonte diçka që s'kuptohet e që mënihet. Se ai ishte i sigurtë se «zoti të dhashtë» domethanë tallje.

Nji ditë, me nji buzqeshje ironike, duel lypsi nga nji ndërtesë me kryq në majë, se aty kishte vështruar këto fjalë: «Zoti që kujdeset për zogjtë e qiellës, s'ka me i lanë njerëzit të vdesin nga uja». Heee, — thoshte lypsi tue dalë, — sot nuk asht njashtu. Zoti ndoshta kujdeset për trumcakët edhe për priftënt, por për mue s'e besoj. Mue dhe shokët e mi po na harron edhe bota, e si mos të na harrojë zoti që s'na ka parasysh. Por thonë, se zoti... — këtu lypsi i preu mendimet dhe shpejtoi mbrapa nji plaku me bastun:

— Zotni, të lutem, më fal ndonji send...!

— Zoti të dhashtë!

Lypsi shtrëngoi dhambët për ta ndalë gjuhën e cila ishte gati të kalonte kufinin e njerëzisë. Shtrëngoi edhe grushtat, e thojt, që tash sa kohë nuk i kishte premë, iu ngulën në dhanat e duerve. Përpara vetes nuk shef asgja tjetër, veç objekte mënie. I bjen ndër mend koha kur s'ka pasë nevojë me lypë. Përkundra. Kujtohet si i ka ndihmë lypsat që vijshin ditën e shtunë në pragun e dyqanit të tij, kur ishte farkatar... E sot? Atij pak kush i ndihmon, pse janë shumë lypsa. Kujt t'i jepet ma parë? Arsyentonte lypsi së fundi. Por mënia vetvetiu, pa arsye, rritej e pushtonte zemrën dhe trunin e tij dhe mb'at çast donte të shfrentë në nji mënyrë — makare tue rrahë hekurin e skuqun. E kur nuk ka hekur dhe çekiq, puna del e dyshimtë dhe e rrezikshme.

Prandej me taktikë, zotni, mos thoni «zoti të dhashtë!».

PROGRAMI I NJË REVISTE

Politikë — jo!

— Jo! Jemi dakort. Se politika s'ka një themel të shëndoshë, s'ka ligj, s'ka rregulla, s'ka kllëf. Madje s'ka as moral — ia shtoi një redaktor moralist, tue i shikue kolegët përmbi syza. Ky redaktor, asaj dite për drekë, në vend të bukës, pahiri, futi në gojë një cep të librit «Morali fetar» dhe, kur pa se nuk shkon, e pështyni. Mirëpo zotnia kishte te shtëpia fëmijtë; e fëmijtë — si thotë pedagogjia moderne — janë majmunë, prandaj, kur e panë t'anë tue pështye, ia nisën edhe ata fuj, fuj, fuj.

— Politika asht një kameleon, i cili — dihet — simbas vendit ku gjindet merr dhe ngjyrën. Të mendojmë se kameleoni gjindet mbi një shkrep, dhe, natyrisht, merr ngjyrën e shkrepit. Ta dëftojnë me gisht dhe ti mezi e dallon nga shkrepit. Lëshohe turravrap me e zanë, por kthehe me trofej në ballë, si me pasë qenë në Luftën e Trojës. Balli yt asht bamë dhe një herë ma i madh në të përpjekun me shkrepin. Se kameleonin tash e ke, tash s'e ke. Të iku.

— Qe një definicion i politikës, po qe se mund të ketë politika definicion, — tha një tjetër redaktor.

— Politika s'hyn në program të revistës sonë!

— Jo! jo! — përsëritën të gjithë redaktorët, tue e pasë ende të freskët kujtimin e atij që donte me zanë kameleonin. Asht e rrezikshme politika, i përsëritshin shoqi-shojt tue ia pohue me krye.

— Mos harroni, zotni, se revista jonë do të jetë ideale!

— Bravo! Ideale!

— Do të ketë për qëllim arsimin dhe mbrojtjen e atyne që nuk kanë mbrojtje! Do t'u fryjë në sy atyne që u ka hy lecka.

— Ashtu. . .

— Do të zgjojë kombëtarizmën!

— Sidomos! Se ndërgjegjja kombëtare flen, flen, e flen dhe duhet një katërdhetydsh. . .

— Pssst! — e shutitën folësin e pagdhendun, i cili ishte postaxhia i revistës.

Në fund të fundit u përpilue programi për një revistë ideale.

Do pllakata të mbinayrshme u ngjitën nëpër shtylla të qytetit, e disa prej tyne ua mbyllën dritaret shtëpive përdhecke dhe njerëzit përmbrenda mbetën në terr. . .

Në një rrugë, kah për ditë kalojshin katër mica, tre njerëz dhe ndonji gjel me pulë, në atë rrugë një viç u ndalua përpara pllakatës së kuqe e brinat i mbërtheu në shtyllë. Si shifet, ishte farefis me torot e Spanjës.

Luftë! Luftë! bërtitshin njerëzit tue u mbledhë para një pllakate në rrugë kryesore. (Nga shkaku i luftës italo-abisine, popullin e kish rrëmbye psikoza luftarake). Mezi u gjet një gjysmë njeriu, gjysmëzotni që ta këndoje me za: — Revistë ideale! — «Uf, me halle» — ia priti një grue bubikofe dhe vazhdoi rrugën me hap ushtarak.

Mbasi populli nuk dinte të lexonte, revista ngeli pa u shitë. E për botimin e numrit të dytë nuk kishte të holla.

— Të kërkojnë subvencion! — vendosën redaktorët.

QERSHIAT

Qershiat janë pjekun, janë bamë kuq si gjaku dhe në malësoren e re asht pjekun fryti i dashnisë. Rrin malësorja në prag të kasolles dhe në fytyrë të zbetë të sajën skuqin buzët mu si qershiat në degëz. E qershia ka mbajtur mirë. I janë randue degët dhe varen me u thye. Dhe malësoren e re e randon barra nën zemër e nuk mundet me u çue, me këputë një degëz.

Qershia dhe malësorja janë randue nga frytet e veta e natyra kënaqet dhe qeshet. Por kush ndëgjon qeshjen e saj?

Malësorja lakmon qershiat e kuqe. Lakmon qershia për me shue ujen se, ka do kohë, që edhe misri u ka mungue. Kokrrat e fundit të tij i ruejtën për farë. Nesër duhet me i qitë në dhe, dhe mandej me pritë derisa të bahet misri i ri. E për do kohë, misrit kanë me i zanë vendin qershiat. Dhe malësorja e re si pranvera, me sy të kaltër si qielli e buzë të kuqe si qershia, vuen... vuen nga uja. Shikon përtej kodrave dhe maleve, mbyll sytë, shikon... Shikimi i saj i molisun, i mërzitun... Gjithshkafja i asht mërzitun, vetëm jo jeta. Sado e keqe që asht, e mjerueme, pa bukë — jeta prapë asht e dashtun. Jeta në vetvete përmban një gëzim, gëzimin e të qenunit. E malësorja e re, posë këtij gëzimi, ka edhe një gëzim tjetër, gëzimin e natës. Kur shtrohet nata, dhe ajo shtrohet ndër shtresat pranë burrit dhe u lëshohet përkëdheljeve të tij mashkullore. Dhe harrohet vuejtja e ditës, uja në gëzimin e mahnitshëm të një çasti. Këto gëzime të natës i dhanë barrën

e randë, por barrën e kandshme, të dashtun, me zemër ngushtë të lidhun. Shikon qershiat, me i këputë s'mundet se janë të nalta, e në vjetin e kaluem, vetë i asht ngjitë pa farë zorit, — por, me të avitunit të ndoj burri, ajo shpejt u hudhte në tokë. Po, se veshja nuk ishte e plotësueme. Mendohet malësorja dhe idhnohet pse nuk mundet të këpusë qershia. Por idhnimi në fund të fundit përfundohet në një dhimbë të kandshme tue mendue se barra, e shkaktueme nga gëzimet e natës, i ka fajet. Ah, netët, netët! Të errëta e të dashtuna! Kështu mendon malësorja, thjesht si asht e thjeshtë dhe e natyrshme dëshira e rinisë së saj.

Në prag të kasolles del një plakë e keqe, tue i mbyllë sytë përgjysmë nga se drita e ditës pranverore asht në kulm të shkëlqimit dhe verbon. E reja don me i thanë për qershia, por i vjen turp. Prandej çohet vetë, lëviz ngadalë si një barkë me vela kur nuk ka erë, merr një hu të gjatë dhe vehtet me këputë një degëz. Por shpejt e shef se kot mundohet. Një djersë e lehtë e ftohtë i arrin shtatin; e molisun e lëshon hunin dhe ulet nën qershi. E plaka në prag të kasolles s'tundet. Ka zberthye këmishën e ndytë si qielli i dimnit, dhe ose numëron të hollat ose ban ndonjë punë tjetër. E shikon e reja, e din se edhe ajo vetë do bahet si njajo plakë. I shkon në mend burri, tash i fortë si lis i ri, por i cili do të plakët e do bahet mu si Rexh Meta, i cili, kur vjen, kthen ashtu kot, e shikon me sy të ndytë edhe me fjalë ma të ndyta e ban m'u qeshë burrin e saj dhe plakën. Si me qenë ato fjalë ngushllim tash në plëqëni! Por ah! Ndjeu një dhimbje në bark: Ah! Me qenë çikë... ishalla... Por edhe djalë me qenë, s'a gja: vetë ka me i fitue qeset për me ble çikën për vete.

— O nano!

— Ç'ke nuse?

— A ka m'u khye shpejt burri?

— Po ku vojti?

...Dhe nusja vazhdoi me shikue qershiat se uja gjithnji e ma tepër shtohet.

— Nano! A po munde të ma këpusish ndonji degëz me qershia se po më rrenon uja?

— S'po mundem nuso... prit sa të kthejë burri.

E nusës iu drodh zemra. Nji *ah!* u shmang nga buzët.

Diçka u përmbys në mbrendinë e saj. Nji urrejtje — kundër kujt, as ajo s'e dinte — por nji urrejtje e pamëshirshme rritej, e zu për fyti, e shtrëngoi... dhe e lëshoi kur lotët filluen me rrjedh rrëkajë gjatë fytyrës së saj të zbetë.

Grueja me shtatzanë, e unshme, e mjerueme, vallë çka do të lindë? A mundet me qenë fryt i saj prodhim dashnuer i natyrës? — Fryti i saj i filluem dhe i lindun në mjerim edhe ka me u rritë në mjerim, se vuejtjen dhe mjerimin e merr në trashigim, dhe si pasojë e këtyne: urrejtjen. Urrejtja me të cilën u lind do ta bajnë ndoshta cub. E cubi asht cub! Rropos dhe u ve zjarrin shëpive të ndërtoeme prej vëllime ligjesh shoqnore. E ai çka jep për atë gja? «*Ma shumë se me ma marrë shpirtin çka mund të më bani!*» — përgjigjet cubi i rrethuem me zjarr në mes të katër mureve.

Malësorja nën qershi u shtri me gjëmim, i cili rrëfente nji dhimbje të jashtëzakonshme. Malësorja plakë u çue dhe po i avitej ngadalë. Mbas pak kohe u përziën britmë vuejtje lehone dhe vaji i foshnjës, i cili në atë mënyrë shpalli se asht pjesëtar i shoqnisë njerëzore ndër këto vise të humbuna të botës. E nënesre, e urojnë djalin me fjalë: «*I shkoftë lypa mbarë!*» (A ju pëlqen, zotni, ky urim për fëmijtë e juej?).

E natyra pranverore qesh dhe kënaqet që po prodhon qershia të kuqe dhe fëmi të mjeruem.

IDHUJT PA KRENA

Nji tufan i tmerrshëm i shembi idhujt. Disa i bani pluhun e disa i la pa krena. Tufani i tmerrshëm nuk fryni as nga një anë e horizontit, dhe as nga qielli, por duel nga zemra e dheut. E çdo gja që del nga zemra e dheut asht ose përkëdhelëse si andja ma intime ose e tmerrshme si tufani që shemb idhujt.

U tret pluhuni i idhujve që u shembën krejt, dhe s'u mbet fara, e idhujt që mbetën pa krena qëndrojnë si dëshmorët e shemtuem e një jetës së perëndueme.

Idhujt pa krena! Shëmtim i natyrës! E njerëzit që jetojnë në mes të tyne enden si të harlisun. Ata që kishin lindun para se t'u shembshin idhujt dhe i panë me sytë e vet në bukurinë e tyne ceremoniale, ata tash rënkojnë, pshertijnë për kohën e idhujve të vjetër, dhe, tue vdekun, shpresojnë se këta idhujt do t'i shpëtojnë. E ata që lindin në kohën e idhujve pa krena s'dinë kah t'ia mbajnë. Duen të adhurojnë, po çka të adhurojnë? — Idhujt pa krena?... Duen të besojnë, por çka të besojnë? — Idhujt pa krena?... Kush mund të adhurojë të shemtuemin? Kush mund të besojë në një zot pa krye? Çdo gja që s'ka krye asht kufomë, e kufoma s'e ka vendin në mes të gjallëve. Kufoma duhet varrosë. Përndryshe e përlyemja me te ka për të qenë katastrofale. E katastrofa asht katastrofë! Nuk kursen! Zhduk kombe!

(Kombi ynë me të vërtetë s'u zhduk. Por arsyeja asht vetëm se dhe kojshitë tanë të afërm qenë pak a shumë të një fati si na).

Idhujt pa krena! Flijet e kohës, e cila gjithçka përpin, dhe flije fatalitetit. Qëndrojnë ashtu të gjymtuem vetëm e vetëm pse s'duel njeriu i zoti të ndërtojë idhujt e rij. Por, herët a vonë, ai do të dalë. Dhe idhujt e rij, që do t'i ndërtojë ai, kanë për t'u adhurue nga turmat. Se landa e tyne ka për të qenë morali i kohës, e modeli i tyne — njeriu i shoqërisë.

Idhujt pa krena! Në varrimin e tyne kumonët kanë për të plasë së ramit, minaret kanë për ta kthye kurrizin së faluni dhe zhrecave do t'u këputen telat e fytyrës së kënduemi. Dhe do të vijë heshtja. Se çdo vikamë fillon dhe mbaron me heshtje. — Mbandej do të fillojë puna...

LEGJENDA E MISRIT

Misër! Misër!

Në shekullin e njizet s'ka apoteoza perëndish, por ka apoteoza Misri. Bjeshkët tona, që dikur qenë lterët e apoteozave perëndish, sot janë lterët e apoteozës së Misrit.

Nji kokërrz Misri asht nji kokërrz dhimbje kur ka shumë û e aspak Misër.

Fjala Misër përmban në vete legjenda të linduna nga dëshira për jetë. Dëshira për jetë asht e madhe dhe e mahnitshme sa edhe malet tona që hapin gjitë për me varrosë njerëzit e unshëm. E në lartësinë e maleve vigane, legjendë asht edhe lindja, legjendë asht dhe jeta, legjendë asht dhe vdekja. Dhe kjo legjendë e idhët dhe plot vuejtje historike, në shekullin e njizet asht e thekshme, zemërbrese dhe të ban të qajsh.

Misër! Misër!

Thirrja për shpëtimin e jetës. Apoteozë e shekullit të njizet! Emën perëndish sot nuk zejnë me gojë fëmitë që posa kanë fillue të belbëzojnë, — por Misër! — Misër! — asht fjala e ditës, asht sinonim i jetës për banorët legjendarë të këtyne maleve të egra.

Ushtojnë luginat e maleve nga fjalët e malësorëve të unshëm, që varg, njeni mbas tjetrit, ecin të ngarkuem me ka nji gjysmë thesi misër. Vargu i tyne asht i gjatë, pa fund, si asht e gjatë e pa fund vuejtja e tyne. Mbi kurriz të vet barin ka nji gjysmë thesi misër, barin jetën e vet, barin perëndinë. Perëndi i vërtetë — Misër i dëshiruem!

Misër! Misër!

Lajmi se do të shpërndahet Misër doli, nga zemra e dheut rrodhi nëpër dejt e thellë deri te gjymtyrët e mpita të dheut që quhet shtet. Dhe bani të dridhen nga gëzimi frymorët që s'kanë me çka të mbajnë frymë.

Si thneglat që mbledhen rreth një kokrrës Misri, qashtu në një qendër nënprefekturë janë mbledhun malësorët rreth depos së Misrit. — Katundeve që përfshin nënprefektura do t'u ndahet Misri. Malet e egra me mjegull e borë, qielli që tue derdh shi të lag deri në palcë, kishin dashtë t'ia presin rrugën malësorit. Por kush ia ndalon atij hovin kur shkon me marrë Misër?! Misër për fëmi të nximë nga mjerimi, të cilët kur duert shtrijnë u përngjajnë lugetënve të vocërr. Dhe këta fëmi janë dëshmorët e vërtetë të tragjedisë njerëzore. Dëshmorët tragjikë në këtë skaj të dheut, të cilët njerëzit e huej e kujtojnë në legjenda historike. Legjenda historike me një lumni legjendare. Se lumnia e vërtetë asht larg, tepër larg, nga këto foletë e shqipeve.

Nëpër luginat e maleve përshkohet malësori vetëm me një këmishë e brekë legjendare mbi shtat, për me arrijtë në qendrën e nënprefekturës, me marrë Misër. Krahanori i tij asht një copë graniti që u shkaput nga mali dhe u vendos mbi dy kambë të drejta e të forta si landa e pyllit. Dhe lëvizte copa e malit pa bëzajtë. E përpara depos së Misrit bjerr cilësinë karakteristike të vetën, dhe bahet frigacak. Bahet servil, frigacak, pse — mendoi ai — njashtu e don ligji, nëpunësi; përndryshe s'ka Misër. «Si urdhnnon, zotni!» përsëritet sa e sa herë në mënyrë qesharake, me të marrun zani, me gjeste majmuni — vetëm e vetëm mos me zgjue mëninë e engjijve që ndajnë Misër.

Dhe kur e marrin Misrin, nisen njëni mbas tjetrit gjatë udhës së ngushtë të malit dhe të jetës. — Ndodh që njëni i derdhen kokrrat e Misrit nëpër birë të vogël të thesit. Shoku mbrapa, pa i pa, i shkel; i treti shok as një as dy, — por ia hjedh mallkimin e pamëshirshëm: «Mos i shkel, he të shiftoftë Zana!» Se shekulli i njëzetë asht shekulli i apoteozës së Misrit ndër foletë e shqipeve.

BUKURIA QË VRET

Hana e zbetë, si fytyra e një të vdekuni, kundron nga kupa e qiellit. Kundron botën e maleve të kristalizueme nga bora. Kundron kasollet e kristalizueme të katundit, të cilat as frymë nuk marrin. Të gjitha janë mbështjellë në bardhësinë e borës. Dhe të vret kjo bukuri e bardhë. Vret shpirtin e malësorit siç vret shpirtin e artistit shtatorja e bardhë e ftoftë e një grues së lakuriqët.

E në kasolle, e cila gjëmon nën barrën e borës, derdhen dy ngjyra, kuq e zi. I kuq zjarri i votrës në mes të kasolles, i zi rrethi. Të zeza, të errëta janë skutat e kasolles, nga ndëgjohet blegërima e mekun e ndonji delje ose kumbona e lopës. Edhe ata i vret bukuria e bardhë. Nga goja u del avulli i afsheve që ngrihen në ajër, bjen mbi qimet e tyne si brymë dhe kristalizohet. Heshtje. Gjithshkafja e kristalizueme. — Nji dorë shtrihet, zen një dru e shpupurish zjarrin. Rropos një botë gacash. Flaka lëpin errësinën e shkëndijat kërcëjnë nën tra dhe nëpër fytyra rreth votrës. E trupnat e njerëzve dridhen, nëpër kurriz u përshkohet të ftoftit që vjen nga skutat, andej nga errësina. Brr. . . uf. . . andej mbrapa shpinet përpijnë errësina me të ftoftit e saj.

— Po shiko mos ngrin Laroja?

Dhe çohen, i lëshojnë vend rreth zjarrit Larojës, lopës së shtëpisë. Të nxehet edhe ky pjesëtar familje në kasollen e kristalizueme. E Laroja din si duhet me u shtrimë rreth zjarrit. Por, me trupin e saj të madh, gati shtypi dy vocrrakë, të cilët i kish zanë gjumi pranë zjarrit.

E kur andej nga mesnata acarimi arrin dhe kulmin e vet, atëherë ndër bagëti fillon një lëvizje. Po, një lëvizje. Një nga një u aviten njerëzve e me sytë e vet si me u lutë: «na lëshoni vend dhe neve të ngrofemi pak rreth zjarrit, se u ngrimë». Dhe njerëzit kundrejt njerëzve s'kanë mëshirë, por kundrejt shtazëve — po. Prandej çohen, ia lëshojnë bagëtisë vendin rreth votrës, e ata vetë shkojnë në errësirën që përpin.

...Dhe agimi zbardh me bukurinë e bardhë që vret. Çohen njerëzit me trupnat e mpimë dhe me kujtim në ndërgjegje se u kalue edhe një natë e vështirë. U çuen, por nuk çohet një vocrrak. Dora e s'amës shtrihet mbi të dhe mb'at çast një britmë e tmerrshme shpoi zemrat e kassolles. Dhimbja e një nanës i shkrin zemrat në vaj, por ç'e do kur nuk shkrin zemrën e ngrime të vocrrakut.

Po, ishte ngrimë lokja e nanës. Gjaku i tij i kuq e i purpurt ish ngri ndër dej dhe në zemër, ish bamë kristal, që të bahet një servis për milionerin; jo, gjaku ish ba rubin, për gjerdanet e metresave. E trupi i vocrrakut, i lokes së nanës, ishte bamë një shtatore e ngurët. Shtatore e ngurët e zhgulun nga gjini i nanës.

— Merrnie dhe çonie në qytet këtë shtatore. Vendosnie në një shesh! Dhe si përmendore kushtonia ndokujt! Kushtonia atij që ka ma shumë merita për këtë vend. Po, ndoj ministrit, o deputetit, o ndokujt tjetër... E në rasë se nuk gjeni ndonji njeri që ka merita të mjaftueshme, atëherë kushtonia atij që ka merita ma pak: perëndisë klasike.

URIME PËR 1937

Shok i dashtun, unë përgjithësisht nuk shkruaj urime, as për krishtlindje as për bajram, as për ditëlindje as për ndonji festë tjetër. Nuk shkruaj, pse urimet që në atë ditë e tanë bota ban, nuk dij a plotësohen nji për qind — se pothuej të gjitha dalin nga hipokrizia. Bota këtë e din, por njisoj vazhdon të shkrujë urime. As për Motmotin e Ri deri tash nuk i urova askujt asgja. Por kësaj here due të hyj në radhën e njerëzve të korrektë dhe t'u uroj shokëve të mi Motmotin e Ri të 1937.

Së pari, të uroj, shok i dashtun, gjumin e ambël që të mos ndëgjosh si gjëmojnë njerëzit nën barrën e kryqave të vet tue shkue në Golgota. Të mos ndëgjosh as dëshpërimin e të mundunve, as britmën e ngadhnyesve në këtë jetë. Të mos ndëgjosh bumbullimën e Spanjës. Gjumin e ambël! — të mos ndëgjosh si afër teje kërset dhëmballa për dhëmballë nga të ftoftit. Se atëhere duhet të pyesish: moj dhëmballë, pse ndeshe për dhëmballë dhe kërset aq? E gjuha në vend të dhëmballës përgjegjet: pse asht të ftoftë, zotni, e kur asht ftoftë, zotni, u hyn dreqi trupit, muskulave, nervave, zotni, dhe qashtu kërset dhëmballa për dhëmballë, zotni. Asht tepër banale të thomi se mungon veshja dhe mbathja dhe zjarri, prandej: gjumin e ambël, shok i dashtun!

Së dyti, mbas gjumit të ambël, të uroj — ç'asht dhe e natyrshme — të jesh i gëzuem, gjithmonë i gëzuem. Nga gëzimi i madh, në sentimentalizëm, të puthish dërrasat e dhomës e shtyllat, si bani Greta Garbo në filmin «Mbret-

neshë Kristina» kur shijoi dashninë shtazore (desha të them hyjnore, por njisoj asht). Aq i gëzuem sa që bota ta kenë zili dhe të thonë: oh sa i lumtun asht! Të jesh i gëzuem, edhe pse në anë tjetër zemra të pëlset, si paljaços. Të jesh i gëzuem, se gëzimi yt u jep shpresa edhe tjerëve. Në rasë se tryeza e shkrimit të çalon ti qeshu. Në rasë se e vetmja karrigë që ke në shtëpi asht e shpueme dhe s'ke se ku të rrish, ti qeshu. Në rasë se s'ke zjarr e ke të ftoftë, po, ti qeshu. Në rasë se ndonji ditë, ashtu kot, të mungon dhe buka, ti merre për lojë, për shaka, dhe qeshu, qeshu. Del në rrugë, bile në kryqëzimin e udhëve, dhe qeshu, qeshu, qeshu, e bota do ta ketë zili dhe do të thotë: ah sa i lumtun asht! E kur të të vijë në shtëpi ta shofi shkakun e gëzimit tand, do t'i kujtohet botës vetvetja dhe do të fillojë të qeshi ki,ki,ki! — ka, ka,ka! Sëmundja e të qeshunit do të përhapet ndër të gjithë dhe njerëzit si majmunat do të hidhen përpjetë nga gëzimi. . . Dhe kështu uroj që vjetin 1937 ta kalojmë në gëzim — edhe se të sëmundë patologjikisht.

GOGOLI

Sidomos fëmitë e vendit tonë — gjithmonë kanë qenë të trembun nga gogoli. Fëmia që qan nga ndonji vuetje e mbrendshme e pakuptueshme për prindët injoranta, asht qetësue nga friga e gogolit — Pssst! Qe gogoli! A e shef? U, qyqe, sa e ka synin! — dhe nga këto përsëritje të s'amës, në një heshtje vorri, sjell sytë errësina e dritares, fëmia tmerrohet, shef me të vërtetë një sy të imagjinuëm, zemra — si e një zogut në grusht të njeriut pa mëshirë — troket, troket, hesht së qamit dhe e ze gjumi. Edhe e ama e kënaqun së fundi flen. Kështu, këtu dhe gjithkund, sonte dhe për natë, keq edhe ma keq. Dhe s'ka fëmi te na që s'e njef gogolin. Por mos kërkoni prej tyne t'ua përshkruejnë, pse njate nuk dijnë ta bajnë. Si edhe zoti — thonë — ndjehet, por nuk mund të përshkruhet, as të jepet ndoj definicion konkret mbi të. Prandej mos kërkoni t'ua përshkruejnë gogolin, se këtë as njerëzit e rritun nuk dijnë ta bajnë. Por ju ndoshta mendoni se për njerëzit e rritun nuk ka gogol? — Gënjeheni, ka.

Gogoli i ka hapë shalët nga njena anë e kontinentit në tjetrën. Njerëzit e vegjël si liliputanët nën shalët e Gulliverit, në mes të dyja kambëve të tij, bajnë parakalime demonstrative. Plot pompë, plot fjalë kumbuese nga uniformat shkëlqyese, plot gjithçka — por pa atë që mban frymën. — Zot na shpëto nga gogoli. Dhe dambaradamet e kumbonëve dhe lutjet me parfume. Anatema, mallkime, alarme. Gogoli! Njerëzit e vegjël që gjenden në errësinë autosugjestionohen, se errësina kri-

jon gogola. Ndonji rreze drite e ardhun me germa të ndonji shtypi të shenjtë — u jep idenë e gogolit. Asht si King-Kongu fantastik. I tmerrshëm. Me nofullat gjakpise dhe me dhambë si shpatat. Qe si njerëzit e vegjël parafytyrojnë gogolin, prej të cilit duen të shpëtojnë dhe me lutje: «zot, na shpëto nga gogoli!». Dhe në frigë kolektive, në panik psikologjia e njerëzve dhe e shtazëve asht një. Njerëzve të vegjël nga friga e gogolit mund t'u bije edhe pika. Por, zot, shpëtoi nga trutë e sëmundë.

Frigën nga gogolat e marrin si e marrin edhe foshnjat nga nanat, të cilat duen të sigurojnë qetësinë për vete, e pse fëmia qan — ajo s'di gja.

T E K O R R U N A T

Dita me ditë lindej dielli ma i madh e ma i shkëlqyeshëm, e perëndonte i qeshun dhe i kënaqun me njerëzit.

Fshatarët, të zgjuem herët ndër mëngjeset e kristallta, falënderojshin diellin që lind, — e ndër mbramjet, të qëndisuna me rrezet e kuqe të diellit, i faleshin dhe i luteshin që nesër të mos lindë, por të dërgojë shiun, mbasi arat e tyne të mbjelluna, atje poshtë në luginën e gjelbër, dy ditë në javë kanë nevojë për shi.

E dielli i ndëgjonte, si ndëgjonte prindi i lumtun fëminë e dashun, qeshej i kënaqun dhe i skuqun perëndonte. Dhe ne nesër nuk lindej. As mbasnesre. Por një shi i lehtë i bukur, xhevahir, i praruem me ylbera, binte lehtë-lehtë, lëmonte tokën dashunisht, lante dhe shpëlante barrin avash-avash pa i bamë keq as lulëkuqes.

Kështu dy ditë.

Në të tretën ditë prapë një diell mrekullisht i bukur! Lëshon rrezet e argjendta që dridhen si të ishin gjymtyrët e një shpirti që ndien hollë e thellë.

Pa masë u gëzoheshin njerëzit të korrunave të ardhshme. Nga kodra e fshatit shikojshin se si arat e grunit, si një det i gjelbër, trazohen nga flladi i lehtë i perëndimit. Dhe fshatarët shikojshin me sy, ndiejshin se si rritet gruni, e si me grunin edhe ata rriten, mbërrinë deri në qiell, bahen titaj. Oh! oh iu shmangej nga gjoksi i kënaqun tue andrrue të korrumat e ardhshme.

E fëmijët, tue pamë prindët e tyne të gëzuem, gëzoeshin dhe ma tepër. Endshin kunora lulësh fushore, i vendosshin dora-dora, këndoishin dhe kërcejshin. Ah!Ah! iu shmangej nga gjokset e tyne të vegjël të mbushun me jetë të re.

Dhe erdh dita e të korrunave.

U çuen fshatarët herët në mëngjesin e kristaltë. Morën drapnat, i mprefën dhe u nisën drejt luginës së arave. Edhe dielli u lind i madh, i shkëlqyeshëm, i vrau fshatarët ndër sy, e drapnat ndër duert e tyne shndritën dhe vezulluen. Dhe fshatarët, edhe një herë, nga thellësia e zemrës i thanë «faleminderës!» dhe rrok me njëni-tjetrin vrapuen drejt luginës.

Kur iu avitën arave të tyne, fshatarët nisën të fërkojshin sytë. Shikojshin para vetes arat e tyne dhe fërkojshin sytë. Nuk u besojshin syve të vet. Grykat e topave të luftës u kërcënoheshin t'i përpijnë. Ishin drejtue drej fshatit. U baheshin fshatarëve, këto topa, si përbindshat e përrallave që kanë ndëgjue nga gjyshat e tyne dhe u dridhej këmisha mbi shtat.

— Ç'asht kjo? — thojshin tue iu avitë topave si të harlisun. I prekshin me dorë e të ftoftit e hekurit u arrinte mu në zemër. Shikojshin rrotat e topave që ishin thellue në dhe e iu bahej, ndiejshin se si ato rrota janë thellue dhe në mishin e trupnave të tyne — dhe u dhimbste.

— Ç'asht kjo? Na këte farë s'e kemi mbjellë... E pra e thanun asht: «Çfarë fare do të mbjellish, të tillë (lashtë) do të korrish. Na kemi mbjellë farë gruni, ndërsa këtu na kanë bimë topa hekurit...»

— Ç'asht kjo? — pyetshin fshatarët e gjorë njëni-tjetrin. Por përgjegje s'kishin. askah. Tue iu dridhë gishtat lëmojshin topat dhe gjylet, si me dashtë me marrë me të mirë një përbindësh apokaliptik. Por topat mbeteshin hekur i ftoftë dhe përbindëshi nuk zbutej.

— Ç'asht kjo? — thoshte secili në vetvete e sytë u lotojshin të gjithëve nga idhnimi. Fytyrat e tyre u errën dhe ballënat u rruhdhën. As nuk e panë shkëlqimin e diellit. Por të gjorë, me shpresa të thyeme, me trishtim të papërshkueshëm u kthyen në fshat. E kur arrijtën ndër shtëpia gjysmë të marrë nga mendimi dhe vuetja, fëmive, që kërcëjshin dhe këndoishin, u thanë:

— Do të mësoheni me ngranë hekur!

— Oho, oho, me ngranë hekur — këndoishin dhe kërcëjshin fëmitë pa të keq.

Z E N E L I

Zeneli asht një si ajo toka e mirë e pleshme ku fara dosido e hjedhun zen, rritet dhe ep fryt ma tepër se pritej.

I thom:

— Zenel, thueje ti atë që s'diti shoku...

Çohet me sytë e tij të gështejtë, të përqëndruem mendueshëm ndër sytë e mi. Dhambët e bardhë, fytyra e zeshkët, balli i rregullt, kryet e zgjatun përmbropa. Flet. Përgjigjet me besim të madh në vetvete. E atë besim e fitoi me shumë prova, mbasi gjithmonë kur s'dijnë tjerët atij i takon me folë. Dhe flet me ballë pak të rrudhun në mes të syve.

— Nganjisherë — ashtu tue folë — e tradhton Zenelin fantazia fëminore, i hypë kalit imagjinar me flatra dhe fluturon nga reja në re, — por me të vumun re buzëqeshjen time, kujtohet se ash tue gabue, ndalet, disi ndiehet ngushtë, ulet pa i thanë unë me ndejë, dhe mbulon fytyrën me duer nga turpi. Atëherë qeshem unë, qeshen shokët e tij dhe sjellin kryet herë nga unë, herë nga Zeneli.

— Nganjisherë, rrallë, i mbushet mendja Zenelit dhe thotë: «S'dij zotni». Atëherë mësimi nuk shkon si duhet. Nuk don me ditë për te.

Nganjisherë, gjithashtu rrallë, i futet Zenelit gëzimi fëminor mu në zemër, asgjasend e ban të qeshë, dridhet nga gazi, s'rri urtë dhe trazon shokët. Dhe nuk ndihmojnë as qortimet, as interesi i mësimi. Mue atëherë më bahet se edhe më tall edhe më qorton Zeneli në këtë mënyrë:

«mjaft ma, zotni mësues, mjaft, mjaft na mësuet si dühët me jetue, çka asht mirë e bukur, mjaft mësuet, — megjithatë na po rrojmë si rrojtën stërgjyshnit tanë, po në ato gëzime e po në ato mjerime, të lanun e të tretun ndër këto bjeshkë. Qe, na shiko njiherë, njenit nëpër këmishë të shkyeme i shifet supi i verdhë, tjetrit barku si dërrasë, atij atje asht gati t'i bijë të fikët nga uria, nji tjetër prapë mezi përmbahet mos t'i bajnë dhambët brrr nga ethet...» Kështu më dukej se më qortonte me tallje fytyra inteligjente e Zenelit ndërsa qeshej. — Pra na len pak të qeshemi — më dukej se thoshte — të gëzohemi derisa jemi në shkollë: rroftë shkolla! rroftë arsimi! sa herë kemi këndue e në shtëpi s'ka gaz, s'ka të qeshun... rroftë shkolla! rroftë arsimi! që na mëson këndim e shkrim, të cilët me të vërtetë nuk kanë me na hymë shumë në punë në jetën tonë, por mjaft që kemi me marr nji hu. . . jo gja tjetër por, për të shkrue në qiell: rroftë shkolla! rroftë arsimi!

I la fëmitë të argëtohen dhe sillem nga dritarja. Vërej. Mb'atë bjeshkë të naltë përballë asht nji pyll i madh të cilin s'i dihet kufini e ku shkuem nji herë në sheti; asht nji visar që s'bahet. Vërej shpatet e kodrave, të brigjeve, vërej ndonjë anë të vetmueme në largësi, druajtë, dhenë e kuq dhe gjelbërimin e verdhë; ma afër vërej kasollet e rrasuna përdhe e që përbahen vetëm nga mbuloja e kashtës... Tretëm në kontemplacion të mërzitshëm e buzët e mia makinalistit lëvizin, flasin me vetvete. Shpejt kujtohem se më shikojnë fëmitë, sillem e Zeneli:

— Zotni, a po bajmë mësim?

Orë gjeografie. Marr globin në dorë. U flas.

— Po Shqipnia ku asht? — pyesin dy-tre veta, e tjetrët i ngrehin qafat që të shofin ma mirë.

Kur ua dëftoj shenjtin: nji pikë e kuqe në mes të ngjyrave tjera, ndëgjohen zane të pakënaquna, disi të shqetësue:

— Sa e vogël!...

— E vocërr, e vocërr, mezi shifet...

— Po si, zotni, kaq e vogël Shqipnia? — çohet njeni tue kundërshtue me dorë.

Të gjithë flasin njëni me tjetrin, të shqetësuem, thue se tashti, në këtë ças, u ba Shqipnia e vogël, ku duhet me u vra për me qëndrue mbrenda kufinit. Vetëm Zeneli s'flet gja; më shikon në dritëzën e synit me sytë e tij të mendçëm, si me më thanë: «Zotni shpëto situatën, si tjera herë që e shpëtove kur kemi folë për mjetet teknike të bujqësisë dhe shkakun pse s'i kemi, kur kemi folë për komoditetet e jetës, të cilat s'i kemi, për shtetet e pasuna çka na nuk jemi — gjithherë ke shpëtue situatën, shpëtoje dhe tash!».

Vërej shpirtet e vegjël të shqetësuem, pse atdheu i tyne kaq i madh — si u duket atyne në natyrë — asht vizatue aq i vogël dhe mendojnë se asht gabim. E dij se ne nesre Shqipnia në glob ka me u rritë, ka me u ba kushedi sa e madhe prej dorës së ndonjenit nga shqipot e klasës.

Për me i ngjallë, me ua çue moralin, u flas:

— Çfarë?! Shqipnia nuk asht e vogël! Asht e madhe! Po t'u pjesëtonte ndër njerëz sa jemi, i bjen kaq e kaq secilit sa nuk u bjen njerëzve të shteteve të tjera të Evropës.

— Pse e kanë vizatue pra kaq të vogël? — me zemërim dhe tue e ndihmue me duer flet mprojtësi i vogël i drejtave të atdheut.

Mezi përmbahem së qeshuni dhe u flas:

— Pse jemi ma të vegjël se shtetet e tjera. Por kjo s'domethanë gja. Për me qenë të lumtun na mjafton kjo tokë që kemi, veç duhet ta punojmë e... — në këtë çast ra zili e fëmitë ma nuk kuptojshin gja nga filozofia e lumnisë që nisa t'ua zhvilloj. Duelën jashtë pa qejf, ngadalë ende tue u skjarue me shoqi-shoqin, ndërsa Zeneli mundohet të mbesë mbrapa pa u vu re. Kur duelën të gjithë, më tha në mes të buzëqeshjes dhe idhnimit:

— S'kemi kurrëgjja, zotni, as vegla të reja për punë, as shtëpia higjenike, të mira, si shtetet e tjera, jemi të vegjël...

E ndala. Deduksioni i Zenelit tim ish sa i idhët aq edhe i vërtetë. I fola. U mundova ta paqëtoj. Nuk dij a më besoi.

Shpeshherë më pëlqente të mendoj mbi ardhmëninë e Zenelit. Por ç'e do. Nuk mjafton vullneti i mirë i im, që ta baj Zenelin të hypë ndër majat e nalta kah shpërthejnë

horizontet e dritës. Mandej dhe pjesa ime fataliste arsyetonte: «Lene Zenelin të rrojë jetën stërgjyshore, primitive, e ka ma mirë, mos e merr në qafë me e hypë ndër majet e nalta nga mund ta thejë qafën i dëshpruem tue pa të vetët të dashtun tepër ulët dhe tue mos mujtë me u ndihmue».

Prandej, kur erdhi koha, ia dhashë Zenelit dëftesën e lirimit, u përshëndetëm dhe kur shkoi më erdh keq që s'do shifemi ma kurrë.

NË SEZONËN E MIZAVE

Tashma asht rritë, dhe nuk mundet, si dikur, me nga mbas mizave nëpër shtëpi që t'i mbysë, se kishe me thanë ka dalë mendsh. E kojshitë gojëkëqij, mezi presin me ia qitë bishtin ndokuj. Por kujtohet Hylli — si t'ishte sot — kur mësue si në tretën e fillores u tha nxanësve se kush mbytt një mizë në pranverë, ka mbyttë me mija miza që do të ishin pjellë nga ajo një — deri në verë. E kur një nga nxanësit — ma i madhi — e pyeti a duhet me mbyttë mizë femën apo mashkull, mësuesit nuk di se si iu ngatërrue gjuha dhe mezi tha cilado qoftë duhej mbyttë. Asaj pranverë, mbas fjalëve të mësuesit — gërsitshin tryezat, muret, arkat, karrigat nga shuplakët e nxanësve, të cilët me shtytjen e mësuesit u kishin shpallë luftën mizave. Ne nesre në shkollë secili tregonte sa anmiq ka mbyttë, në ç'mënyrë, me ç'armë. E Hylli s'kish qenë as ma i miri as ma i keqi ushtar në atë luftë të përgjakshme. Vetëm me një shok kish dalë fitefit. Me të vërtetë kishte mbyttë mizën, por kishte thye edhe gotën dhe për atë arsye kishte qenë rrahun nga e ama.

Tash Hylli, shtri në një karrige të gjanë me një libër, po shikon kah tavani një mizë që fluturon, dhe mezi përmbahet nga dëshira me kërcye si dikur dhe me e mbyttë. Por, shpejt i çuditun nga vetja me këtë mendim vëllavra-sjeje ngadalë qetësohet. Ma miqësisht fillon të mendojë mbi mizën. I jep emnin lajmtari i verës, edhe pse lajmëtarin e pranverës ende s'e ka pamun. Pse tash ma s'e interesojnë ato gjana. Dallëndyshja, punë andrrash. Prej kah ka

ardhë kjo mizë? Do të ketë ndoj pleh këtej afër. Dhe kujtohet si në oborr të kojshijes së bukur rastësisht ka pa plehin. Domethënë se miza qenka nga shtëpia e kojshijes së bukur. Filloi Hylli me simpati ta shikojë mizën. Nisi ta admirojë në fluturimin e saj tërthuer nën tavan. Miza, plehi, kojshija e bukur në një mbasdreke pranverore tingëlluen në një rapsodi — rapsodinë e jetës sonë qytetare në një mbasdreke maji.

Por miza nuk mbeti në naltësinë e vet të zakonshme, por filloi të zbresë dalngadalë ndër sferat ma të ulëta të dhomës. Hylli u frigësue mos t'i mbytet në kafe, që tashi ia sollën. I shkoi një rrënoqethme neverie nëpër gurmaz kur mendoi se me kafe mund të kapërdijë edhe mizën e mbytun. Natyra e tij pesimiste revoltohej. Me të vërtetë, asht e tepërme kjo mizë në planin hyjnuer, — mendonte. Shëgertat pa punë dhe nxanësit nëpër shtëpia kishin gjetë ndonjë punë tjetër, po mos të ishin këto miza.

Por — si tha Shopenhaueri — gëzimi asht vetë pushimi i shuem i dhembjes, e cila shpejt do të vazhdojë. Së paku për hatër të njeriut nervoz mos t'u krijonte miza. Se sa e sa miza tjera ka jeta e njeriut. Edhe çfarë mizash! Si ato të kalit, të cilat, kur të ngjiten, s'të hiqen pa paravesh (ma mirë me thanë mbrapavesh).

Miza si miza, përzihet në punët e hueja dhe don ta bajë të vetën. Si aeroplan vëzhgues fluturonte mbi kafe. — Po ku janë xhanëm kompetentët? Njerëzit që marrin rroga për miza — ku janë? Deputetët çka bajnë? Mizat u banë stolia e vetme e qyteteve tona! I Hueji me të vërtetë ka çka të shofë... dhe kështu, në mendim e sipër, Hylli bahej nervoz pa dashje... ban një lëvizje të shpejtë dore kah miza, e çel grushtin, por s'e kish xanë: edhe një herë fap... Kur qe, në derë të dhomës ia bef dikur shok lufte mizash e sot kolegu universitar.

— Ç'ka po ban, Hyll? Po xen miza-a?

— Asgja... Veç po mendoj se sa kot po jetojmë — u përgjegj Hylli si gjithmonë.

NOVELA TE QYTETIT
TE VERIUT

STUDENTI NË SHITËPI

Në një ndër qytetet e Evropës së Mesme, Nushi po lexon letrën që posa ia kish prurë letërshtëpëdasi. Edhe në dorë të shpërdasit e njofti letrën se ishte nga shtëpia. Po, zarfi i bardhë në formë katrore, shtëpia e ulët me një oborr të vogël me lule shumë. Mandej i ati — iu parafytyronte Nushit, mbasi e ka shkruar e letrën — tue hymë në atë shtëpi, në muzg të mbramjes dhe tue prurë natën me vetë. Se mbas tij dera u mbyllte, dhe atëherë të hymet e të dalmet ishin jashtëzakonisht të rralla, dhe vetëm kur lajmonte kush ndonji lindje, ndonji vdekje ose ndonji mik të papritun, çka ngjante shumë rrallë, u prishte kjo ligjë patriarkale. Ligjë, edhe çfarë ligjë! Kush e shkelte atë ligjë, gjithë atë natë do ta çonte në një ndjenjë si me pasë shkelë diçka të ftohtë, të rrëshqitshme si gjarpni. E sytë e t'et që të përshkojnë me ftohtësi, i përftojshin tamam mbi aso ndjenje të Nushi. Si me pasë shkelë gjarpnin. Edhe kjo ishte një arsye për Nushin dhe nuk iu mbushte mendja me u kthye në atdhe, në shtëpi aq shpejt. Ka ma se tri vjet që ka ardhë në universitet për studime, e tash një vjetë e sa asht tue vendosë jo po shkoj në shtëpi për këto këshndella, jo për këto pashkë — por vendimi rrite pa u ba veprim. Çka do të baj atje? — thoshte së fundi Nushi.

Po letra që mori tashti i jepte afatin e fundit. «Motra jote do të martohet, edhe një muej, prandaj ti, si vëllai i saj, duhesh me ardhë medoemos» — Ishte urdhni i t'et. Nushit në fillim i erdh disi mirë, u gëzue, por kur u mendue pak u ftof, ishte në natyrë të tij që gjithçka me e marrë me mend e jo me zemër.

«A mundet me qenë ky oborri që e lashë para tre vjetësh» — mendonte Nushi. «Kaq i vogël, më bahet se nuk ishte» — dhe shikonte rreth e përçark me pa mos asht ndërtue gja që me ia zanë vendin oborrit. Por jo, asgja të re. Po ato pemë — hardhia, fiku, kumbulla, po ato lule. Qe, atje drandofillja e pak ma tej lulemustaku. E kur hyri mbrenda në shtëpi, dhomat iu banë shumë të vogla. Mobiljet ndër të si mos me i pasë prekë dora e njeriut. Gjithçka në vendin e përparshëm, si me qenë të destinueme dhe me u kalbë po në ato vende. Por gjithçka, gjithçka disi e zvogëlueme. Mezi Nushi gjet shkakun e këtij mashtrimi optik: Shkaku ishte te shtëpiat e mëdha dhe sheshet e hapta të qytetit ku kishte qenë. Po, gjithçka për Nushin ishte zvogluem, vetëm vëllaznit e motrat ishin rritë, ishin ma të mëdhej se sa i parafytyronte ai vetë, kur i kujtonte përjashta. Te e ama i ra në sy se i kishte ra një dhamb, e i ati kishtë fitue do rrudha në ballë dhe thija në mustakë.

— A t'u mbush mendja me ardhë — i tha i ati kur e pa. Nushi u mallëngjye pak me të pamun t'anë dhe donte këte ta dëftojë, por i ati vetëm i shtrini dorën, të cilën Nushi e shtrëngoi pa dijtë me iu përgjegjë pyetjes. Kur u rrok me motra, këto si me u mendue a ta puthin apo jo. Vetëm puthja e s'amës ishte e kjartë dhe oshtini nëpër shtëpi.

— Mamë — tue kuvendue një mbramje me Nushin, thirri Agia, motra e fejueme, dhe shpejtoi te e ama në dhomë të zjarrit. — Mamë! Nushi thotë se edhe vajzat sa unë, edhe të martueme bile shkojnë në shkollë, Ha, ha, ha: — u përplas qeshja e vajzës në fytyrë të s'amës.

— Mos u qesh ashtu, moj bijë, se po të ndijnë kojshitë... asht marre.

Vajza nuk iu përgjegj, por e zanun me tregimet e të vëllait, mendonte ato vende të çuditshme, ku vajzat nuk lidhen për shtëpi, ku dalin me djelm me shetitë pa farë turpit, ku kërcejnë... ah! kërcejnë aq bukur!

— Nush! — bërtet vajza nga dhoma e zjarrit — a po më mëson me kërcye? Nji shoqe e ime ma plasi zemrën tue m'u lavdue se di me kërcye... (Ah, kur të më mësojë mue Nushi tash ia kallzoi qejfin — mendonte me vete tue fshi një çini). Vëllai muer motrën dhe filloi t'i kallzoi do rre-

gulla, por ashtu në grykë të shoqi-shoqit dhe tue kërcye, i gjeti i ati.

— S'ke marre! Nesër do të martohesh!... Edhe ti — tue iu sjellë Nushit — s'je i vogël. Shyqyr që paske ardhë sonte herët — tha i ati i vranët.

Motra iku në dhomë të zjarrit e Nushi tha se u mërzi.

— Po, në shtëpinë tande me u mërzi? Jo, kjo mue s'më ka ndodhë kurrë. Prandaj mezi që erdhe një herë.

Nushi nuk dinte çka me thanë. Nuk dinte me folë me t'anë. Kur ishte fëmi, e kuptonte shumë ma mirë.. Por kaloi ajo kohë, kur në imagjinatë të tij baba ishte diçka ma tepër se babë, ishte një ideal, ideal i andrimeve fëminore. E sot, e din Nushi, se baba i tij asht një prej qinda — në mos me mija — etnish të qytetit tonë, njëni prej atyne etëve që nga fëmia i vet duen me bamë një njeri anakronik, pikturën e vet, trashigimtarin e dejë të një së kaluemes së gjyhtë.

— Të kanë pamë tue shëtitë me djelm që nuk janë të fesë sonë. . .

— Po ata janë shokët e mi...

— Hë... shokët e tu... S'paske muejtë me gjetë shokë ma të mirë! Po, apo ke pak, more, shokë të fesë sonë?

— Por kur u gjeta në mes të tyne, unë nuk munda t'u iki, more babë. Mirë pra, që sot e tej do të shetis me ata që më thue. — vendosi Nushi t'i lëshojë pe babës tue ia bamë qejfin.

— Hë, ashtu unë due. Ndëgjo ti babën, dhe nuk do pendohesh. Ti duhesh me pasë një shoqni prej së cilës do mësojsh ndonji gja. Por prej asaj shoqnie, të cilën pate sot, çka mundesh me mësue? Aha, të asaj feje, sado shkollë, me ba, prapëseprapë njerëz nuk bahen. Ndëgjo ti babën...

E Nushi ndëgjon. Don me qenë djalë i mirë. Si mos me ndëgjue babën, i cili e lindi, e rriti dhe e bani kaq. Pa le mos ndëgjo. Megjithëse kundër ndërgjegjes së vet. Nushi nuk ndëgjon. Nga fjalët e t'et i shtrembnohet fytyra, por me ndëgjue — ndëgjon. Ndëgjojnë edhe vëllaznit e motrat, të cilët kanë ndejun përreth dhe të gjithë janë bamë veshë. Pa le mos ndëgjo. Ndëgjon edhe nana në dhomë të zjarrit

fjalët e burrit të vet dhe me një frigë çuditet për dituninë e madhe të bashkëshortit. Tanë një familje, e mbyllun mbrenda mureve të shtëpisë dhe mbrenda një ambienti patriarkal, pregatitet për jetën qytetare të nesërme. «Mos të më korisin», mendon kryetari i familjes — tue i shikue me rend të gjithë pjesëtarët. «Mos të më korisin», prandej shtrëngo frenat. Shtrëngo sa të mundesh, e nëse nuk mund të marrin frymë — le të pëlsasin. Sa vështirë asht me rritë fëmi në kohë të soçme! Sa vështirë asht me i ruejtë vajzat! Eh kohët e kalueme!

— Por a e dini ju, more fëmi, se unë njaqë sa ju ishe kur fillova me fitue bukën... Edhe që, ka dashtë zoti edhe ju me pasë mjaft sa me ju plasë planci...

Nushi ndëgjon. Të gjithë ndëgjojnë. Pa le e mos ndëgjo! Nushi ndëgjon dhe mendon. Ndoshta jeta e ka bamë këtë njeri kaq të rreptë.

Një buzëmbrajte. Nushin — na e kish zanë nostalgjia për viset e largta, për qytetin e studimeve të tij. Ai e don këtë vótër, ma mirë me thanë këto gjind rreth votrës: prindët, motrat e vëllaznit, por diçka si ma e fortë e lidh edhe për ato vise. Ato vise ku jeta impulsive të lejon ta shijosh edhe si i ri edhe si plak, si filozof ose si njeri i thjeshtë. Nushi vëren kontrastin e tmerrshëm në mes të vendit të vet dhe të atyne viseve. Dhe si i ri që asht, ndjenjat e tij mënjanojnë për mrekullinat e largëta, e në mendime gjurmon shkaqet pse vendi i tij asht aq mbrapa. Dhe njato shkaqe, me gjithë zjarrin e rinisë, i urren. Urren të kaluemen që asht aq e afërme, si baba i tij. Baba asht i afërm, si babë, por i largët si përfaqësues i shoqnisë, si person. E gjithë mosmarrëveshja, të gjitha moskuptimet vijnë nga se të gjithë kemi nëpër shtëpia, nëpër votra, kah një — ose ma tepër të këtillë të dashtun dhe të urrejtun përnjherësh. Çashtja me ta qëndron si çashtja e një operacioni: ose ta presish kambën dhe të rrosh, ose mos ta presish kambën dhe të vdesish. Kush ka pasë fat me iu sëmundë ashtu kamba, njat të dalun ka. Nushi e din që edhe baba i tij s'ka faj se asht i tillë; rrethanat dhe shqonia e krijuen. Prandej dhe ka mbetun dashunia birnore në Nushin, pse din të arsyetojë. Por vëllaznit e tij, motrat, a thue do ta donë babën? Kujtohet se kur ish-

te fëmi, kundrejt babës ma parë ndiente frigë se dashni. E tash motrat dridhen para babës, e vëllaznit nuk e kanë aspak në qejf shoqinë e babës; kur vjen baba, ata zhduken.

— Çka kishe bamë ti, Nush, në këtë kohë me qenë përjashta? ia preu mendimet Agia, tue hymë në dhomë, plot gjallëni.

— Tash asht koha e shetisë, do të kishe shetitë me ndoshok ose...

— Ose me ndonji shoqe ha,ha,ha! — ia priti motra tue u qeshë.

— Po, pse jo... Njisoj, si me shok si me shoqe. Këtu te na përmbysët bota me ba m'u pa një vajzë me një djalë. Atje as i bje në sy kuj. Gjithkush shikon punën e vet.

Dhe vëllai shfrente nostalgjinë e viseve të largëta tue i tregue motrës bukurinat e atjeshme dhe mënyrën e jetesës. I dëftonte ndonji ngjarje me randësi që ka ngjajtë në shoqni, ndonji skandal të vogël. E Agia ndëgjonte dhe kuptonte shumë mirë. Ndërhynte me pyetje, fytyra ndërronte simbas tregimit të vëllait e klithmat e çudisë i dilshin nga fyti pa i kuptue ajo vetë. Pse Nushi fliste me gjithë dëshirë që ta kuptojë motra. Po, ta kuptojë motra, e nuk dinte ai se fjalët e tij dalngadalë përftojshin te motra një andërr, e cila mbasi nuk mund të jetohet me të vërtetë, krijon një pakënaqësi që i mundon shpirtinat e ri. E kur motra fshante: Eh, kot kemi le, — e cila fshame ndëgjohej përherë e ma shpesh në vendin tonë — Nushi pushonte me fjalë dhe mendonte se si motra e tij asht fejue dhe shpejt martohet me një burracak.

Nushi për motrën ma të madhe, e cila me vjete iu aviste, ndiente një dashni të pasun me kujtime fëminore. Gjithmonë bashkë. Ndër mbramje të dimnit, kur u duhej me ra me fjetë, tue mërðhitë nga çarçafi i ftohtë i dyshekut, iu avitshin shoqi-shoqit. Përputheshin trup me trup dhe ndëgjoishin të rektunat e zemrave të shoqi-shoqit. E kur në përshpëritjen e ndoj përrallës së gjatë trupnat e tyne u nxejshin mjaft, atëherë ndjeishin praninë e një gjasë së tretë, të huaj, deri atëherë të panjoftun për trupnat e tyne, por që tash, në nxehtësinë e dyshekut, ngjallej, rritej dhe i përkundte në gjumë të ambël. Kur

vinte e ama e i shifte ashtu të rrokun e në gjumë, kënaqej por edhe një zili e vogël, mezi e vrejton, ia turbullonte kënaqësinë për një çast. Ç'atëherë Nushi e njëf të motrën e vet. Edhe tash, motra e tij asht po ajo Age që ishte dikur. E gjallë, gazmore, jo romantike sa shoqet e saj, as andrruese. Për romantikë s'kish nge, nuk e linte puna për të cilën e bante krahas me nanën, tue la, fshi dhe ndreqë orë e çast atë gjysmë duzine femi që u kish falë zoti nanës e babës, si thuhet te na. Ku kish nge Agia të merrej me romantikë dhe me andrrue. E dinte Nushi këtë, si dinte dhe se e motra e tij asht edhe mjaft e bukur. Por nuk e dinte — e kishte mjaft dëshirë me e dijtë — si i vjen motrës kjo martesë, martesë me një burracak. Nushi kish folë dy-tri herë me dhandrin e ri. I kish mbetë në kujtesë nga njato pjekje vetëm buzëqeshja banale e një fytyrës së frytë e të zbetë, belbëzimi i një bisedës ma banale nëpër dhambë të prishun dhe majmunizma e një snobi. Qe dhandri, miku i tij. «Asht i shtëpisë së mirë dhe tregtar i zoti» ka thanë baba. Dhe njato fjalë kanë qenë të mjafta para së shoqes; ne nesre puna ka qenë e kryeme. E Agia? Agia asht vajzë e mirë, e urtë, ndëgjon prindët, njajo gja nënkuptohet. Kur e pa të fejuemin, pak në dhomë a ma tepër nëpër birat e dyerve, u zbe pak — por njaj të zbem ishte ndoshta një emocion e asgja tjetër. «Pak i shkurtë — i tha një teze — por ka pare mjaft. E lumja ti!» Ages i ngjante shumë e dyshimtë njajo lumni, dhe ç'atëherë rrinte disi si e tretun. Vetëm me të ardhmen e Nushit u gjallnue dhe qeshja e saj nisi të ndëgjohet nëpër shtëpi. E Nushi nuk e dinte si po i vjen Ages kjo martesë. Një natë, i ati përmendi martesën, e motër e vëlla u shikuen më një çast. Agia u çue, shkoi në dhomë të zjarrit e Nushi, ndërsa i ati fliste, rrinte pa bëzajë dhe u mendonte për të motrën, e cila e shikoi me një shikim aq të mpitë, pa shprehje, saqë Nushi e kuptoi. Kup-ton Nushi shumë prej një shikimi, se kjo mënyrë të marrunit vesht përdoret shumë nëpër familjet tona, ku shpeshherë nuk ke të drejtë me folë.

Ne nesre Nushi u kthye jo mbas zakonit, për të marrë një libër. «Në shtëpi nuk qenka kush» — mendoi. Kur në

dhomë e gjet Agen, e cila u mundonte ta fshehë fytyrën. Nushi iu avit:

— Çka ke, Age? Pse i ke sytë e skuqun?

— Prej tymit. . .

Nushi dyshoi dhe shkoi në dhomë të zjarrit, por aty as nuk kishte zjarr.

— Pse ke qa, Age?

— Nuk kam qa — thotë motra tue u mundue me buzëqeshë.

— Po, po, ke qa.

— Jo, besa! — dhe u largue kinse me punë.

Nushi u mundue ashtu prej së largu, tue qeshë, të diktojë ndonji gja, por s'i shkoi për dore. Tue dalë prej shtëpie, u kujtue pse qan Agia; i ra në mend dhe shikimi i saj mbramshëm. Desht të kthehej, por e dinte se Agia nga turpi nuk do t'i tregojë gja, as nuk do t'i pohojë. Turpi, e sidomos turpi i vajzave të fejueme, asht një hallkë ma tepër në zinxhirin që shtërngon jetën. E si mos me pasë turp vajza e fejueme kurse e din se te burri shkon vetëm të dajë dyshekun me te. Gja tjetër ku të dijë ajo kurse nuk e njef, një fjalë s'e ka folë me mashkullin që do të marrë. Turp. E si mos t'i vijë turp. Thonë se vajzat pa nder janë pa turp. Prandej duhet turpi, turpi që s'të len me ngritë zanin në mbrojtjen e vetvetes prej atyre që të dëshirojnë shumë lumni. Nuk e due! Jo, deri tash nuk asht ndëgjue në farefisn tonë ajo fjalë nga një vajzë e fejueme. Se secili burrë, çfarëdo qoftë, së paku mashkull asht. E me ba mos me qenë mashkull?

Nushi vendosi t'ia tregojë babës mospëlqimin e vet për martesën e Ages. Torturonte veten: jo tash po i tham, jo mbasandej, jo tash nuk asht koha. Deri sa një mbramje, i ati u tregue mjaft i butë dhe i dhanun për bisedë. Nushi ia tha dişi mospëlqimin e vet për martesën e Ages.

— Po për ke mendon ti me e dhanë? More ku e kanë atë fat dhe motrat tueja tjera. Ai i shtëpisë së mirë po, i pasun po, djalë punëtor sa s'ka shoqin në pazar.

— Po, more babë, por sot vajzat këqyrin djalin ma parë se të gjitha.

— Po kush e pyet atë? Çka din ajo?

— Ajo nuk asht e kënaqun.

— Eh, së pari njashtu i bahet, por mbasandej ka për t'i hymë në qejf.

«Qe tanë puna që munda unë të baj për Agen», mendonte Nushi e në zemër ndiente si helmim nga se nuk mund t'i ndihmonte motrës. Bjerri besimin në vete. Qe një rasë ku duhet me tregue fuqinë e ndërgegjes, të mendimit dhe të dashnisë për me shpëtue diçka nga zakonet fatale. Por, kush të len! Ajri me mija zura, ku të len të jetosh një jetë të shëndoshtë. Më kot u betove në vetvete për kontributin tand në shoqni, për gjestet ideale! Qe një provë ku pësove dështimin. Nga të tilla mendime u grinte në dyshek Nushi gjithë atë natë deri në agim, kur e zu gjumi.

Agia nuk e pyeste ma të vëllanë për mrekullitë e viseve të largëta. E interesonte burracaku i saj. E interesonte dhe tue mendue gjithnji mbi te, ai dilte në imagjinatë gjithnji ma i keq. «Si një tatalosh» i ka mërri Ages në vesh nga biseda e të dy shoqeve. Një kundërshtim të parrëfyeshëm ndien atëbotë Agia. Dhe një kundërshtim shfrehëj tashti në sjelljen e saj kundër vëllazënve, motrave dhe s'amës nganjherë. Si me pritë rastin dhe ajo ishte gati me u skuqë nga zemërimi, me i ra filxhani ose me thye diçka, si ndoj çini, gotë ose gja tjetër që kishte në dorë. Kur e ama i bërtiste për gjanë e thyeme, ajo u përgjegjte ashpër me një: nuk desha as unë ta thyej; mandej shkante, u mshefte në ndoj skutuliq dhe qante.

As Nushi nuk tregonte ma mrekullitë e viseve të largëta. Në shtëpi qëndronte vetëm kohën e domosdoshme. I ati e qortonte gjithnji pse vinte vonë në mbramje, por ai s'i përgjegjej dhe njashtu merrte fund lekcioni. Kur aty-këtu shifte përgatitjet që baheshin për darsmë, atij iu kujtonte një film, që kish pa dikur. Quhej «Ekstazë». Ishte film i një martesës së papërshtatshme.

— Mos të koritemi — ka thanë i ati. — Duhet gjithçka boll për darsmë. Të gjitha, të gjitha duhet me përgatitë. Rueju mos harrojsh gja, — i ka thanë burri së shoqes. Dhe darsma ka dalë shumë e mirë. Ka plasë delli i qejfit në te. Venë e raki si aty ma. Darsmat janë të rralla, prandaj

qejf, qejf me ba. Për shëndet të nuses që na ka dalë aq e bukur! Për shëndet, të zotit të shtëpisë! edhe shumë të tjera këso përshëndetjesh, tue përplasë gotat e tue i derdh në fyt, nga i cili mandej dilte një kangë si kanga nga qerrja e palyeme, megjithëse këta po i lyejnë fytet shumë mirë. Gratë në anë të vet, tash këndojnë kangën e japrakut, tash flasin të gjitha përnjiherësh, tue ndëgjue secila vetëm fjalët e veta, tash qeshen ki, ki, ki!, ka, ka, ka!, Nëpër qoshe fëmijët, secili tue hangër ka diçka, shikojnë dhe çuditen për nanat e veta, se s'i kanë pamë kurrë në gjendje aq të zjarhtë.

— Pse martohet Agia? — pyet një shok vëllanë e vogël, shtatëvjeçar, të Ages.

— Baba ka thanë — përgjigjet ky.

— Sa i marrë je... Uf... e di, more, se ka thanë baba, por pse martooohet?

— Po edhe nana e eme asht martue, edhe nana jote.

— Po, more, po! Uf... Por pse martooohet?

— Për me fjetë me burrin — ia pret një shok i tretë, pak ma i rritshëm, një nantëvjeç.

— Posi... Ku e din ti? — thot i vëllau i Ages.

— Po, fort! Edhe nana e ime flen me babën tim — ia priti shoku i kureshtshëm.

— Mos folni fjalë të këqija, se po ju padis në shkollë — iu kërcënue nantëvjeçari dhe shkoi me gjuejtë ndoj gja për me ambëlsue gojën.

E Nushi, për gjithë kohën e darsmës, ndiente një të velun. Me vjellë diçka. Mb'at shish-mashin e darsmës nuk dinte të regullohej. Jo këtu lypej të ndihmonte në ndonji punë, jo atje me rregullue miqtë. Me disa prej kushrinave, të cila nuk i kishte pamë fare, iu donte të ndalej, të përshëndetej, të bisedonte, t'u dëftonte nobarem si e ka çuem përjashta. Kushrinat ma të moçme e shikojshin me kurreshtë të madhe tue urue marshalla, marshalla, e kushrinat e reja tue bisedue me te i zbardhshin dhambët dhe e admirojshin prej majës së këpucëve deri te kaçurreli i flokëve. E Nushit i vinte të vjellë. Matej shumë herë me u përzi mb'at shish-mash të darsmës, të pijë me miq, të këndojë valle me gra, por i dukej vetja qesharak. Nuk i

shkonte përdore as me iu përgjegjë urimeve që ia bajshin gratë, kur rastësisht vinte në odë të nuses. E Agia qëndronte drejt, si qiri dhe e zbetë. «Ha, ma ti, mos u marro aq» i thojsnin gratë tue i ndreqë velin. E Nushi me gjithë zemër dëshironte të kryhej kjo ceremoni. Të shkojë Agia atje ku e caktoi fati dhe ma tepër ku dëshiroi i ati. Ndoshta ka me i hymë në qejf, si tha i ati, mendonte Nushi.

— Jooo, kam pa e s'kam pa nuse tue qa kur martohet, por si kjo sot. . . s'kam pa — thoshte një grue, mbasi erdhën krushqit dhe e morën Agen.

— E po e shkreta ka të drejtë, la prindët, vëllazënt, motrat. . .

— Moj, unë ndëgjova se Agia s'e ka dashtë djalin — pëshpriti një grue e tretë tue u mënjanue ka shoqet.

— Jo he qe! Po ke me dashtë ajo ma të mirë? Djali, thonë, se asht i pasun mjaft, mandej edhe prej shtëpisë së mirë. . .

— Po, po. . .

— Ndoshta ta ka thanë filania që u mundue mjaft me ia dhanë djalit vajzën e vet. . .

— Jo, besa! Edhe unë kam ndie se Agia s'e ka dashtë djalin — hyni në bisedë një e katërt që s'mund t'u duronte të mos marrë pjesë në këto pëshpëritje enigmatike e që gjithnji shikonte kah dera.

— Çudi! Ma shumë qau kur u nda me të vëllanë. I shkreti Nush! Edhe atij i shpëtuen lotët.

— Besa! Me tamam shifet se e kanë martue me përdhuni. . .

— Uuu! Punë e madhe! Po cila prej nesh asht martue pa përdhuni? Ku i kemi njoftë na burrat tanë? Na kanë martue për atë i cili na ka lypë ma parë. Edhe magjypi, të na kishte lypë, magjypit na kishin dhanë. Njaj asht fati! — tha tue u nxe një grue me fytyrë burri.

— Më dhimbet Agia e shkretë. Asht vajzë e mirë — tha ma e reja.

— Po na paskemi qenë të këqija, a? — tha, dhe i lëshoi synin e rreptë ndër fytyrat e shoqeve grueja me fytyrë burri.

Dy ditë mbas darsmës Nushi shkoi në shtëpi të Ages,

me u falë me te, se do të nisej përjashta. Kur i tha së motrës po nisem, kësaj filluen lotët me i rrjedhë dhe nuk i pushuen deri sa u ndanë, ndoshta as mbasandej. E te dera e oborrit, motra e përqafoi të vëllanë me aq fuqi dhe i dha një të puthun aq të nxehtë e të kjartë sa që Nushi kurrë s'e harroi.

Nderi i shoqnisë asht i pacënueshëm. I mjeri ai i cili provon ta çënojë. Së paku kështu ngjan për faqe. Mos të gërdhishtet, mos të priset lustra e shoqnisë së qytetit tonë. Të shkëlqejë lustra e marrëdhanieve tona të përditshme me shoqi-shoqin, të shkëlqejë si këpuca e lustrueme në baltë. E pse një grue, tue fjetë me burrin e vet plak ose idiot, vuen dhe mendon ndonji tjetër, s'ka gja. E pse një grue, pranë burrit të pamashkulli, merr msheftas një tjetër që ta përkëdhelë — prap s'ka gja. Njisoj. S'ka randësi. Jeta bashkëshortore njisoj asht e hyjnueshme. Këtë e ka vërtetue instituti fetar. Vetëm diçka: skandali nuk durohet. Bani çmos që të mos shkaktoni skandal. Se skandali shkakon vdekjen e nderit, si për shembull grada 42 e temperaturës, vdekjen e njeriut. Shoqnia lëngon, lëngon me temperatura të ndryshme, por këqyrni mos të arrini gradën e fundit, po deshët të jetoni me nder, me moral të pacënueshëm.

Në pazarin e qytetit tonë, kur duen të lëvdojnë ndonji të ri, i apin attribute të ndryshme, si ngjet gjithkund; ndër ato attribute ma tipike janë: bir... dhe zog dreqit. Ai shegert pazari, i cili ka fatin ta përkëdhelin qashtu, domethanë se asht diçka. Jo se do të bahet milioner, por se asht i zoti t'i kryejë punët e shegertllëkut ma së miri dhe me pëlqim të plotë të zotnisë. Nji prej kësi shegertave ishte edhe Luli, shegerti i të shoqit të Agës. Zog dreqit i madh asht! Mos të ishte ai, kurrë zotnia e tij nuk kish arrijtë me e përhapë tregtinë kaq sa e ka sot. Kështu mendojshin esnafët e pazarit. Ndër mendime shkojshin edhe ma larg: secili mendonte ta tërhiqte Lulin për vete, — por u shkonte mundi kot. Luli, edhe pse i ri, njizet vjeç, nuk lot nga zotnia i tij, prej të cilit as nuk kishte gja të ankohej.

Kur Luli e pa të shoqen, zonjën e zotnisë së tij së parit, si nuse, u çudit për bukurinë e saj dhe sidomos u

çudit për shemtimin e burrit të saj e të zotnisë së tij. Deri në darsëm, ai e shikonte zotninë vetëm si zotninë e tij, të zotin e dyqanit, i cili ia paguente rrogën rregullisht dhe mirë. Luli disi nuk e mendonte, nuk mund t'ia parafytyronte vetës se zotnia e tij mundet me qenë edhe burri i një grueje, sidomos burri i një grueje si Agia. Në ndër-gjegje të Lulit ishte formue një gjykim për zotninë: i zoti të rrijë mbas banakut dhe të shikojë se si ai — vetë, shegerti i tij, u përgjegjet blesëve, peshon, merr paret, ia bjen atij, zotnisë, i cili i ve në banak, tue buzëqeshë me gojë pa dhambë në ndoj isharet të tij, të shegertit. Prej zotnisë Luli nuk ndiente ndonji frigë, ose ndiente aq frigë sa që e ndien një shok prej shokut tjetër me vjet ma i madh. Por tashti, me martesë të zotnisë, i cili muer një grue aq të bukur, në thellësinë e shpirtit Luli ndjeu një pakënaqësi, por krejt të pandërgjegjshme. Kjo pakënaqësi me kohë, aty-këtu, u shfaqte në një mëni, e cila ishte ma tepër një smirë. Luli nuk dinte të analizojë gjendjen shpirtnore të vetën, se ishte një shegert pazarit, por instinkti i thjeshtë njerëzor ndiente dhe shfaqej. — Ai tatalosh çfarë vajze me marrë — i tha Lulit një shok intim, shegert pazari. Lulit iu theksuen këto fjalë në mendje. Shoku i tha, tue qeshë dhe tue e shtye me krah, edhe disa gjana tjera, të cilat prap Luli i mbajti në mend, iu ngjitën për truni.

Mbas tri vjetëve tjera Nushi u kthye në shtëpi si mjek i kryem. Optimizmi, i cili e pushtoi me të marrmen e laurës si mediciner i kryem, gjithnji vazhdonte edhe kur erdhi në shtëpi. Bota rreth tij, miqtë, kushrijtë, të njoftunin i silleshin rrotull si hyjt rreth diellit; ai ishte një epiqendër. Së paku, kështu iu dukte atij vetë. Por, njashtu ishte në të vërtetë. Nushi e shifte edhe vetë se njajo gja ishte ma se e vërtetë. E pse? pyeste Nushi në vetvete. Po tash një herë s'kish nge t'i japë përgjegje asaj pyetje. Jo urimet, jo vizitat, jo darka e drekat, jo shoqnia e re, natyrisht e zgjedhun, nuk e lejshin t'i përgjigjej pyetjes: pse asht ai epiqendër.

Edhe në shtëpi Nushit, si mjek i kryem, u ndiente disi ndryshe. Edhe vëllaznit e motrat, në praninë e tij,

qëndroshin ndryshe. Fjala *mjek* lëshon një erë barnash, të cilët të shtijnë frigën e sëmundjes, prandaj motrat dhe vëllaznit e shikoreshin dhe e doreshin Nushin ma shumë me një dashni admiruese se vëllaznore. E i ati kish ndërrue tonin e bisedës; e kish ulë për një dy nota: përpara fliste në *sol* e tash në *re*. I ra në sy Nushit se sjellja e babës përpara tij përgjithësisht kish ndryshue. Kur vinte në mbramje vonë në shtëpi, baba nuk i thoshte gja; përkundra, ia niste bisedës tue e pyetë me ke asht pa ditën dhe me ke qe deri tashti. E të gjitha pyetjet nuk kishin as idhnim, as ndonji tallje ironike, por i thoshte me një za si të dezinteresuem. Fillonte mandej biseda për punë, të cilën Nushi dita me ditë priste ta fillonte.

— Asht edhe koha ma me pasë edhe unë ndihmën tande, se ka fillue me më lanë puna. Deri tash shkova disi, por mbas tashit keq, besa. Por shyqyr që kreve ti atë shkollë. Motrat po të rriten, duhet me mendue edhe për to.

Nushi e thith cigaren, shikon si shkon tymi i saj dhe nëpër tym shikon t'anë, i cili flet ambël sidomos kur flet për punën e tij që do ta fillojë si mjek. E kur i sillet ndokuj, pjesëtarit tjetër të familjes, natyrisht toni i bisedës ndërron fillon të bahet nga pak i vrazhdë.

Nushi, natyrisht si mjek, ishte dhe nga pak psikolog. Vërente me kujdes të madh sjelljen e babës kundrejt tij dhe kundrejt të tjerëve të shtëpisë. E një mendim i ri, si stuhi ia pushtonte trutë dhe ia përplaste andej e këndej. Ai ma vonë, tundte kryet, si me dashtë me e largue atë mendim. Ishte mendimi se edhe i ashtuquejtuni ideali familjar asht i mbështetun në interes. Nushi mendoi pikërisht si kishte lexuem diku, në një libër. Dhe njashtu asht. Baba i tij ka ndërrue sjelljen kundrejt tij, pse Nushi ka me fillue shpejt me fitue të holla. Dikush ka me thanë: po, asht e natyrshme, që i ati të presë ndihmën e të birit, se duhet mbajtë familja, të cilën ai vetë, i ati, nuk mund ta mbajë. Po, por Nushi arsyetonte në vetvete pak ma ekstremisht, pak ma n'e majtas — si kishte për t'u thanë në gjuhë të soçme. Pse i ati i tij deri para tre vjetëve ishte para tij — Nushit, djalë i pjekun — një despot e tash do

me u bamë jo bash një engjëll, por një mik, shok i dorës së parë? Para tre vjetve, ti s'ke pasë të drejtë me çue zarin, se s'ishe gja fare, mbasi nuk mujshe me fitue të holla; por sot, mbasi rroga jote do të jetë e majme, unë të salutoj, ta heq kapelën, fesin e zi (se njate barte baba). Kështu, në trajtë dialogu, arsyetonte Nushi megjithëse nuk e kishte në qejf atë arsyetim. Nuk kishte qejf të anojë kaq shumë në anë të doktrinave të reja materialiste dhe t'u japë kaq të drejtë: si, për shembull, me thanë se nuk egziston familja ideale dhe se dashurinat, të cilat i quejmë ne ma të sigjerta, janë vetëm një korrespondim i përshtatshëm i interesave materiale ose fizike. Nushi tundte kryet, donte ta largonte këtë mendim, ide që përmbys shqimi të gjitha ato gjana që na i quejmë të shenjta se i mbështjellim me velin e misterit. Dhe si shpëtuem, ashtu dhe Nushi donte të kapej për një mister. Por falimentimi dogmatiko-shpirtnor i tij qëndronte bash aty, se ai shifte se misteri — si dhe një krande të mbyturin që nuk mund ta shpëtojë, — asht vetëm një mashtrim, natyrisht i pranuem si pranojmë edhe shumë mashtrime tjera, se na kande, na pëlqejnë, megjithëse e dimë mirëfilli se nuk janë të vërteta.

Për tre vjet jete në martesë, pau Nushi se Agia kish ndryshue mjaft. Fëmijë deri tash nuk kishte pasë, por tash ishte nga mesi i trupit si e majun dhe iu dukte si të ishte me shtatzanë. I kuqi në fytyrë të Agës nuk u dukte i qëndrueshëm e sytë, që dikur aq drejt në sy të shikojshin, tash nguleshin diku në anë, pranë teje, dhe vetëm si përrshqit ka një herë të shikojshin për të ba me dijtë se flet me ty ose asht tue ndëgjuem bisedën tande. Nushin e çuditi ajo gja, tue dijtë se motrat e martueme zakonisht janë ma të çeluna dhe ma të sigjerta kundrejt vëllazënve. Dhe kur doli nga shtëpia e saj, nuk doli disi i kënaqun dhe i dukej se nuk asht pamë me motrën Age. Ndoshta topitet — tha Nushi në vetvete. Në mbramje të asaj dite, Nushi tha në shtëpi se kish qenë te Agia dhe se kish ndryshue mjaft. Mbas këtyne fjalëve të Nushit i ati shikoi të shogjen dhe tha:

— Ai gomar, burri i saj, a pret të shkoj t'i them unë që ta heqë at sherbëtor?! . . .

— Po nuk mundet me shikue punën pa te. Ti e din edhe vetë se sa i shkathët asht Luli — iu përgjegj e shoqja me za të lehtë e me bisht synit shikoi të birin, Nushin.

— Nobarem mos ta dërgojë ditën në shtëpi prej pazarrit kur asht vetëm Agia.

— Kur atij, burrit të saj, s'i vjen keq, çka po ke ti?

— Ti, si shifet, s'i ke mendët në krye! A s'po ndëgjon se çka flet bota a? — tha baba tue çue zanin dhe shikoi Nushin.

Nushi nuk bani za fare, por i ndëgjoji këto fjalë gati pa marrë frymë. Gjaku pak i turbullue e i rrodhi në fytyrë. Por shpejt u fashit dhe nisi të bluejë me mend ato fjalë që i këmbyen prindët në mes tyne.

E në shtëpi të Ages sundon harmonia e plotë. Kushdo që thotë se aty ka shamatë, grindje, ose diçka tjetër — dajak si thonë, — rren, kushdo që ta thotë rren. Aty mbretnon harmonia e plotë. Qe, për shembull: burri vjen nga pazari, prej pune, në mbramje, e Agia ban çmos që ai ta gjejë shtëpinë sa ma komode, për t'u shplodhë nga puna e ditës; mandej e pyesin shoqi-shoqin si e kaluen ditën, a u mërzitën, çka ka të re. Agia të gjitha këto komplimente familjare i bante disi ftohtë por sinqerisht. E burri, në përkëdheljet e ndjenjave, shkonte edhe ma larg; i avitej Ages, e kapte për faqesh me dy gishta, me erë të dhjavit dhe ashtu si kapen fëmitë e vegjël, ia ledhatonte flokët, ose qafën, e shikonte me sy admirues rreth mesit dhe i kënaqun me lumninë familjare ndezte cigaren, çonte gotën e rakisë dhe ia niste bisedës së përditshme. Agia u sillte poshtë e nalt nëpër dhomën e zjarrit tue bamë punë, ndëgjonte fjalët e burrit dhe iu përgjegjte aty ku duhej.

— A t'i ka prue Luli të gjitha që ke pasë nevojë? — pyet burri tue çue gotën e rakisë.

— Po — i përgjegjet Agia shkurt — por ke harrue me i dhanë byberin — vazhdon tue u skuqë lehtë në fytyrë dhe tue sjellë kryet në anën tjetër.

— A të ka prue këtë e atë. . . e kur i thotë Agia se po, ai vazhdon: — Jo, Luli s'ka hile, askund deri tash nuk

munda ta za për kaq — dhe dëfton me gisht. — Dhe, në banak të dyqanit, ma shumë i besoj atij se vetvetes, se asht dhe i shkathtë, dreqi! Sa vetë mundohen me e largue prej meje, për ta marrë për vete, tue qitë gjithfarë fjalësh...

Agës ndër këto fjalë iu skuqën tamthat, zemra i trokiti shpejt dhe si me të egër i tha:

— Po ti pse e dërgon Lulin ditën? Ato sende që duhen mundesh me i prue ti vetë në mbramje...

— Po për drekë mishin, ku me e marrë?... Mandej, pse mos me ardhë, xhanëm, Luli? Bota me të vërtetë flet, por unë e dij pse flet...

Edhe Agia mendon me vete pse mos me ardhë në shtëpi ditën, ku asht ajo vetëm... atëherë bash duhet të vijë, i thotë një ndiesi, diku thellë e fshehun, nga e cila Agës, zojës së ndershme të filanit e të filanit, i vjen të ndohtë. Por ndiesia e fshehun ia pushton trupin e ri dhe ajo i thotë burrit:

— Mos harro me ma çue nesër byberin edhe... mendohet të gjejë edhe diçka tjetër.

— Po, tash ta çoj, edhe mish të mirë, më tha kasapi se do të prejnjë nesër. Të tjerat i ke?

— Po...

Mbasi Nushi trokiti dy-tri herë në derë të oborrit dhe pa se s'po i del kush, ai u nis vetë mbrenda në shtëpi, tue u çuditë se s'po i del Agia. Kur ndër shkallë ndeshi Lulin i cili disi i hutuem për së tepri fliste diçka si me kërkue të fala për vonesë që s'i dolën përpara. Nushi u çudit së pari, tue mendue se ka ngjajtë gja, por njat çast i lindi befaz një dyshim. Disi si i ngurruem, por instinktivisht, shkoi nalt me hapa të shpejë. Agen e gjeti me shpinë të sjellun derës, me një dorë ndër flokë e me tjetrën tue përzie makinalisht diçka në një enë. Kur u suell, pa Nushin dhe u buzëqesh nësa në fytyrë ishte e zbeme.

— Çka ke Age? — e pyeti Nushi tue ia marrë dorën.

— Asgja, Nush. Pse? — pyeti si e hutueme.

— Je dikça si e zbetë.

— Ah, po, më dhemb kryet. Jo, parë më dhimbte,

tash nuk më dhemb — u ngatërronte Agia, në gjuhë e në fytyrë ndërronte ngjyrë nën shikimin depërtues të vëllait. Shuplaka e frigës nisi t'ia shtërngonte zemrën, gjujt iu këputën dhe qe tue ra mos të ishte dora e Nushit për ta mbajtur.

— Ti, Age, tash nuk duhesh me punue shumë — tha Nushi tue sjellë kryet nga dritarja dhe tue u mundue me e zbutë zanin. Motra u mundonte tinzisht me i pa fytyrën vëllait, me lexue në fytyrë të tij; por ai sjellë nga dritarja shikonte në rrugë e ajo ia shifte vetëm veshin dhe pjesën e nofullës të cilën Nushi e kishte shtërngue fort.

— Ashtu, Age, — tue u sjellë befas — mos puno shumë; sa më pak punë, se asht ma mirë për ty, nuk të vjen kjo ligшти trupi që pate parë dhe mandej për barrën nuk asht mirë me punue shumë.

Agia e shikoi të vëllanë drejt e në sy dhe kuptoi se ai nuk mendonte asgja tjetër veç asaj që i tha, nësa Nushi u gëzue kur pa se i kish shkue përdore me e gënjye motrën se ai nuk dyshonte asgja ndër marrëdhëniet e saj me Lulin. Mbasandej Nushi filloi të flasë mbi gjanat e përditshme tue pyetë motrën për këte dhe ate me gaz dhe tue u tregue në qejf, dhe e motra e pyeste për babën, nanën, vëllaznit, e motrat gjithnji tue u qeshë.

Nushi doli nga e motra me një buzëqeshje. Edhe, për çudi, ishte në qejf. Edhe ai vetë çuditej për kët gëzim dhe qetësi që ndiente. Tashti, pra, para një ore, duhej të ngjante diçka. Po, mendonte Nushi në vetvete. Po, si atje, ndër malet tona primitive. Duhej të kërsiste pushka. T'u bindte i madh e i vogël! T'u lante nderi. Të vdiste dikush e shoqnia të kënaqej. Jo se asht shpirtkeq, por pse në qytetin tonë asht mërzi e madhe dhe me la nderin me pushkë asht një sensacion i madh, i cili nuk të len të mbyllësh sy për do net. Por vret mërzinë. Mandej nderi, or vëlla, nderi, nderi nuk asht ujë — mundet me qenë shampanjë, por ujë jo. Gjithnji buzëqeshte Nushi dhe herë-herë i kujtohej me frigë se para një ore mundte me të vërtetë të bante një gjest donkishotesk. Por shpejt qetësohej dhe buzëqeshte tue parafytyrue veten me fes mbi njënin sy, me mustakë të mëdhej, me kobure në dorë, tue qëndrue mbi motrën

dhe dashnorin e saj, të dy të vramë mbas shijimit të mollës së ndalueme. — Mb'at akt burrnor qëndron fisnikia e racës sonë, thonë moralistat tanë. — Mb'at akt shtazor qëndron primitiviteti dhe injoranca e vendit tonë, përgjegjet Nushi vet me vete. Unë jam pa moral, koncepti im menduer — mos me thanë ideologjik — nuk pajtohet me moralin, të cilin mue kjo shoqni ma imponon. Por unë e marr moralin e saj për sy e faqe, nësa mbrapa ia loz lojën kur të due. Kështu si unë ia lozin lojën shoqnisë me qinda veta në vendin tonë. Prandaj, shoqni, po deshe të mos lozin në kurriz tand, ndërro format. Hiqi brageshat.

TË ÇELEN ARKAPIAT

E vërtetë, me tamam! — pëshpëriti Oso Bakalli, tue ndejë përpara dyqanit të vet. U çue, hyni mbrenda, nuk i lëshoi sytë si përherë mbi mall, të cilin në kohën e fundit e kishe shtue, por me mërzi u rras mbas banakut. Aty e pushtoi një ndiesi: si me iu zhgatërrue qenia e tij. Tashti ma nga helmi as nuk mendonte gja. Donte të shkojë te dyqanxhiu ngjitë dhe ta marrë vesht mirë punën, por s'kishte guxim, mbasi e dinte se çka do t'i thoshte. Por mjafton me pa dhe me ndëgjue atë kopil me gazeta që po bërtet, si po çirret anembanë dhe po shtje çerekët e lekut në xhep.

— E vërtetë, me tamam — erdhi tue thanë dyqanxhiu ngjitë me gazetë në dorë dhe me buzëqeshje të helmueme.

— Mos ma këndo! S'ke ç'ma këndon! A s'po ndëgjon si po çirret ai kopil përjashta?! Më bahet me ia ble të gjitha gazetat që ka në dorë, veç mos me bërtitë ma.

Ishte prandverë. Dyqanet e pazarit mbylleshin në orën shtatë. Por Oso Bakalli i mbylli hesapet në gjashtë, dy blesëve që erdhën mandej nuk desh t'u shesë, e mbylli dhe dyqanin dhe u nis për në shtëpi.

Prandvera e kësaj prandvere nuk ra në sy. Nuk u shijue as aroma e pemëve të lulëzueme, as që u admirue bukuria e tyne. Truni dhe shpirti i një pjese të madhe të qytetit ish zanë me do mendime krejt të tjera, e prandvera që aq pritej, erdhi dhe po kalon si një udhëtare pa randësi. Njerëzit tanë janë shumë shpirtngushtë; kur u kërcënohet ndoj rrezik mbi krye, mendojnë vetëm atë

rrezik — që të jenë vetëm e vetëm ma të dëshpëruem, nuk mendojnë sadopak ndër gjana tjera. E pra, sa shpresa e sa dëshira përfiton prandvera nëpër kopshtie, ku enden vajzat dhe gratë e mshefuna tue mshefë ndiesitë e tyne!

E motra shtatëmbëdhjetëvjeçare e Oso Bakallit i tho- të shoqes mbrapa gardhit:

— E vërtetë! Ka dalë edhe në gazetë — dhe qeshej me nji za të mbytun.

— Hajt moj! — dhe shoqja gjeti nji vrimë në gardh, nëpër të cilën kaloi dhe e rroku shoqen.

— Ty të kande... Dritë?

— Pse? Ty a nuk të kande?

— Nuk dij, besa... Por Osja ka ardhë i idhët si zehri, ka thirrë nanën, dhe unë përgjova kur i tha që mos me dalë asnjena prej shtëpie.

— Mue, besa, më kande, Hajrije. Pse mos me dalë edhe ne si dalin dhe vajzat e botës — tha Drita tue u skuqë. Mendoi pak dhe vazhdoi: — ti që je aq e bukur pse me u mshehë, moj Hajrije?

Hajrija e shtërngoi fort për supit shoqen, e kjo e puthi në skaj të buzëve. Nga njena anë gëzimi pse do të dalin të zbulueta, nga tjetra anë friga e nji pasigurie përftoi nji ndiesi, të cilën kurrë s'e kishin ndie.

— Ka me të pa ai, Hajrije, tamam njashtu si je, kur të dalim bashkë.

— Si flet edhe ti, Dritë... Si s'ke marre... Mundet me të ndëgjue kush... Natën e mirë! — i tha në mënyrë të ftohtë, tue u skuqë në fytyrë.

Drita, tue dalë nëpër birë të gardhit në oborr të vet, mendonte dhe i erdh keq pse shoqja e saj asht aq e pa-sinqertë.

E Hajrija kur hyni në shtëpi, shkoi para pasqyrës msheftas shikoi veten, u pendue pse i tha ashtu shoqes dhe po të ishte tash shoqja aty do ta përqafonte dhe do ta puthte me gjithë zemër.

Në tanë shtëpinë nji heshtje, sikur ndodhet ndokush në agoni të vdekjes. Po, ka agoni, por jo mjerim. Si në këte shtëpi dhe me qinda e qinda shtëpia tjera kanë diçka si agoni vdekje. Po vdes nji e kalueme shekullore aq e

ndieme dhe aq e jetueme. Po i hiqet guri i qoshes këshjtje-llit mijëvjeçar dhe zemrat e njerëzve po helmohen nga rroposja e tij. (Disa, përkundra, gëzohen si me u pasë vramë një shtazë përbindëshe që rronte dhe helmonte jetën nëpër shtëpia). — Gazeta, reforma, zbulimi i grave ishin stihitë që mendojshin trutë e ngathët të njerëzve, të cilët nuk ishin mësue të mendojnë mbi ato gjana. Krenave, të munduem vetëm me hallet ma të thjeshta të familjes, vetëm të shtëpisë, tash përnjiherë u bjen me mendue mbi diçka të përbashkët, mbi një problem kolektiv, dhe pronarët e atyne krenave gjinden si peshqit në ranë. Me zbulue gratë! — këte s'e kanë mendue se do t'u bahet për së gjalli.

Osja rri në minder, pin cigare mbas cigaresh, dhe mendon gjithçka dhe asgja nuk mendon. Po mendon se si mashkujt janë me të vërtetë të këqij, si kanë qejf me e pa gruen e huej, dhe të shokut të vet, si i shkon mendja mandej te puna ma e keqe. I din Osja mendimet e mashkujve, se dhe vetë asht mashkull. Dhe ai vetë mendon ashtu me gjithë të katërdhetë vjetët e tij dhe me gruen pranë.

— M'u hiq syve! — i bërtiti grues kur kjo iu avit dhe me xhelozë e mati me sy që nga kambët deri në krye.

— Çfarë fajit i kemi na, as na s'kemi qejf me dalë të zbulueme — i tha e reja vjehrrës.

— Praj, mos fol, ka të drejtë! — iu përgjegj kjo plot zemërim tue mendue se bukuria e së resë ka me u pa sheshit nëpër rrugët e qytetit.

Si me pasë ardhë ditët e fundit të jetës mbi tokë. Njerëzit e njoftun, miqtë, shikoheshin, tërthorazi, me bisht të synit, njeni me tjetrin dhe mezi përshëndeteshin. Si me drashtë mos t'ia kujtojnë shoqi-shoqit se po përmbysset bota. Në të vërtetë në ndërgjegje ndiejshin se bota nuk po përmbysset, vetëm se do t'u zbuloheshin gratë, por për ata njisoj, bile ma mirë t'u përmbyste bota, se atëherë gratë nuk do të zbuloheshin.

E gratë? Disa shikoheshin ndër pasqyra të vogla,

msheftas për të pa dhe konstatue a janë në të vërtetë të deja që të dalin të zbulueta. Plakat rënkojshin, «merrshin hallallet» njena nga tjetra, e disa shtyheshin dhe aq sa ia nisshin lotëve si të sheqerit. Nuk qajshin pse do t'ua hanë burrat fytyrat: një pakicë shumë e vogël qante se do të humbin xhenetin (parajsën), e një pjesë, shumë ma e madhe, qante pse kishte nevojë të qajë, si ka nevojë dhe të qeshë. Vajzat e reja, kur të mshefuna nga pleqtë e shtëpisë, ecshin ma krenisht, stërviteshin si do të ecnin rrugëve pa perçe, në fantazi, e emocionoheshin edhe jetojshin çaste lumnie. Përgjithësisht, shpirtënt rrojshin do çaste të pajetueme deri tash. Ishin qitë në harresë të gjitha hallet e përditshme të jetesës; vobegësia kish harrue urinë, mjerimi kish harrue vujtjet, pse dikush, diku, larg nga shpirti dhe mendësia e këtyne njerëzve, kishte vendosë me vdekë sentimentalizmi i mykun. E ky sentimentalizëm që asht i lidhun për perçen e grave, asht një kusht me randësi për jetën e këtyne njerëzve në këtë gjendje që gjinden. Prandej një pakënaqësi! Prandej një kundërshtim — ndoshta jo i sheshit por thellë në ndërgjegje. Dhe ai kundërshtim nuk pëlset vetëm e vetëm pse s'ka fuqi. Prandej dhe qytetarë të ndershëm, shtetas besnikë. Prandej telegrame urimi, përgëzimi, entuziazmi, të buruem nga zemra të prekuna thellë — me hipokrizi apo llogari tregtare? ...

Dy net para se t'u vente në zbatim ligja e dekretue me për zbulimin e grave, mbasdarke, erdhi te Oso Bakalli vëllai i tij me të gjithë pjesëtarët e familjes. Erdhën për me u pa gratë për së mbramit herë, se kushedi kur kanë për t'u pamë ma. Burrat u ndanë në një anë të dhomës, gratë në një skaj tjetër, e vajzat dhe fëmijtë një nga një ikën në dhomën tjetër, për me gëzue ma tepër liri. Gratë flitshin për vete e burrat për vetë, vetëm nganjherë merrshin pjesë në bisedën e njëni-tjetrit.

— A më të vërtetë i kish dalë emni në gazetë dhe Hakes së Ali Isufit, a?

— Po pse i ka dalë në gazetë?

— Demek i ka thanë mbretit se do me dalë e zbulue-

me... — pyetshin gratë njena-tjetrën dhe sytë i sjellshin ka burrat për me kërkue shpjegim.

— Po, allahu ma marroftë! Unë i çuditem Alisë, pse ai gjithmonë më asht dukë burrë, e këtu ma len gruen me i dalë në gazetë — tha Osja me za që ta ndëgjojnë edhe gratë.

— U! punë e madhe... Kishin dalë edhe Rukija e Brahim Agës, Adilja e Shaqir efendisë, Ganxhja e Hysen Tahirit... — filloi me numërue me zili njena prej grave.

— Po, duhet me u dalë dhe resmja në gazetë — tha tjetra me tallje.

Nga dhoma ku shkuen fëmijtë u ndigjue një poterë gazi dhe fjalësh — Çka asht kjo? — tha Osja dhe u çue me rrëmbim. Në dhomë e gjet Hajrijen të veshun dhe të goditun «allafranga», me diçka si kapelë në krye, dhe tue ecë «mbas mode» Bukuria e trupit të saj vizohej bukur ndër rrobe të shtrëngueme dhe pozat e saj ishin ngacmuese. Ajo s'e shifte Oson përmbropa, por vazhdonte me imitue gratë «allafranga» dhe përdridhej si «mbas modës». Fëmija qesheshin dhe brohoritshin tue u argëtue. Kur Osja, me një pëllambë të plotfuqishme i ra Hajrijes kresë; kjo u përplas për mur — e fëmijtë përnjiherë heshtën të tmerruem. Mund t'u ndëgjoeshin zemrat e tyne si rrifshin. Ma i vogli filloi të qajë. Hajrija vetëm lëshoi një za të pakontrolluem, si një dele të cilën e ndesh automobili. Mbas dy çastesh, u çue si e hutueme, nga hunda dhe balli i piktonte gjaku. Osja, tue murmurue si qen i tërbuem, doli nga dhoma dhe vetëm iu merreshin vesht fjalët: «si kurvë... si kurvë». E Hajrija ma e zbetë se muri për të cilin u përplas, shkoi me la fytyrën prej gjakut që përzihej me lotët e heshtun të vuetjes.

Kur u kthye Osja në dhomën e të mëdhejve, njena nga gratë i tha se të Dan Hoxhës kishin çelë arkapinë e vjetër me kojshinë, të cilën e kishin mbyllë para tridhjetë vjetëve pse ishin idhnue dy familjet. Tash e kishin çelë atë arkapi për me muejtë nëpër oborr të kojshisë me shkue te kushërijt, nga të cilët, prapë me anë të arkapive, mujshin me shkue nëpër shumë familje të njoftuna të lagjes pa i pamë kush dhe pa pasë nevojë me dalë në rrugë. Osja

u kap për këto fjalë si i dejuni për hu dhe mbasi mendoj do kohë, iu suell grave:

— Po këta këtej — tue shenjue me krye kojshitë djathtas — a kanë arkapi?

— Po — iu përgjegj e shoqja.

— Po këta këtej?

— Po.

— Po ju në shtëpi a e keni arkapinë — pyeti të vëllanë Osja.

— Jo, por po thërras nesër punëtorin me e çelë.

— Mirë, thirre, edhe unë po e thërras nesër. Dhe fytyra e Osos mori një dukje tjetër, si me iu shkundë një barrës së madhe. Gjithashtu vëllai filloi të qeshë e gratë u gëzuen se tashti nëpër arkapia mund të shifen ma shpesh me shoqet, mund të marrin vesht se cila ka dalë e zbulueme, e cila ka ba ndonji gja për t'u përfolë, përgjithësisht si qëndron lagja në pikëpamje të reformave.

Me anë të arkapive mund të bahen dhe shumë gjana të tjera. Hanëmet dhe haket e dijnë, por çka me bamë kurse nuk guxon me dalë në rrugë me perçe.

Atë natë Osja ra kondend, pothuej i kënaqun, në dyshek, tue thanë me vete: «Nuk po i shef, nuk po i shef gratë ai mashkulli i keq fodull që pret përjashta në rruge». Mendim i krijuem nga xhelozia e tij fantastike.

«... BUKËN TONË TË PËRDITSHME FALNA SOT ...»

Herë vërente t'amën se si lutet para katër-pesë fugureve,*) herë shikonte nëpër dritaret në muzgun e mbrames. Errësina bahej gjithnji ma e shpeshtë, e Lili vërente se si drujtë dhe sendet tjera marrin trajta të frigshme. Vuni re edhe përjashta t'amën tue u lutë nën kandilin e Zojës — i dukej nëpër qelqe të dritares — dhe argëtohej: qe, tamam si kino, po shof kino, sa bukur — aaa! Flaka e kandilit nisi të dridhej dhe Lili nuk shifte ma kino në qelqe të dritares. Sytë i shkuen në fund të oborrit: qe, dikush po ecë, i gjatë, me flokë të mëdhej, me shkop në dorë, shikon në dritare, hajn! Dhe shpejt Lili, i friguem nga fytyra e vet në qelq; u largue nga dritarja dhe iu avit s'amës.

— Nanë, dikush asht jashtë!... Hajnat — pëshpriti frigshëm.

Nana nuk bëzante.

Lili e shikonte si lutej ndër gjunj, tue lëvizë buzët afër shuplakave të ngjituna.

Nana ime nuk asht e frytë si fuçi, si nana e Lecit, mos me mujtë me ecë, me iu qeshë gjithkush — mendonte Lili tue shikue t'amën nga profili. Por, pse i lot ashtu buzët? Si me thithë sheqerin me buzë... sheqerin e hallvaxhisë, të kuq, asi si bleu sot Mrika dy për një çerek lekut.

— Uf, nanë, hajt ma, a po çohë me më dhanë me hangër...

*) Fugure-fugurja = ikona,

E ama përmendi ma me za zot e zojë, bani kryq dhe u çue.

Shkoi në dhomë të zjarrit, tue thye gishtat e duerve e tue mendue, mori e shkundi shportën e bukës nga e cila ranë disa koje bajate, i mblodhi me kujdes dhe i qiti në kusi me ujë të vluem. Mandej u çue me marrë shishen e vojtit, por u kujtue se e kish zbrazë në kandil të ffigureve.

— Uf, nanë, hajt ma nanë — kërkonte Lili me ngranë.

E ama qëndroi në mes të odës e hutueme, nuk dinte ka t'ia mbajë, thyente gishtat e duerve, krismat e të cilëve aq dhimsunisht tingëllojnë dhe mendoj diçka.

— Rri ti te zjarri — i tha të birit dhe shkoi në dhomën tjetër. Iu avit si hije ffigureve, me fytyrë të zbeme dhe të frigësueme, pa i shikue fare, i fryni kandilit dhe e fiku. E mori vojtin, e derdhi në kusi dhe nisi ta përzijë, nësa buzët makinalisht pëshpëritshin:

— Qe, moj nanë, he, tash po han — e mendimet i kish ngjetti diku të arratisuna.

— Merre pak ujë dhe fike njat dru, mos të digjet kot; sonte nuk asht ftoftë.

Grueja u çue, derdhi mbi dru të ndezun ujë, i cili bani tym dhe poterë që rrëshpethtas ushtonte në heshtjen vorrezë të dhomës së zjarrit.

— Çka të tha zotni Filipi? — pyeti frigshëm të shoqin, i cili rrinte zymtas me sy të ngulun mbi hu të fikun.

— Asgja, çka me më thanë... S'ia qet hesapi me më marrë. Mundet me e krye me një njeri atë pak punë që ka.

— Po a këqyre te zotni Lorja?

— Allahile praj. Mos më pyet. Gjithkund njisoj. Njeni thotë s'më duhesh, tjetri s'kam nevojë, i treti nuk po jam tue nxjerrë as për vete bukën e gojës. Kur ai me gjithë atë dugajë... Allahile, mos më pyet — tha në idhnim dhe mori mashën në dorë.

— Mirë, mirë, more Kolë, mos u idhno. Por... Çka kena me ba?

Ai me mashë në dorë shkarraviste nëpër hi të votrës dhe nuk përgjigjej. E ajo matej t'i thoshte mos shkruiej nëpër hi të votrës se nuk vlen, thonë se bahen borxhe.

Mendja i shkoi te borxhi që i kanë furrтарit, i cili pardje u ka ndalue bukën me teftër. I tha Lilit:

— Thueji nanës t'i çojnë paret po desht me i dhanë bukë.

— Moj nanë! Nuk m'i ke dhanë paret... S'ka bukë ka thanë — britte Lili që nga dera e oborrit.

— Mirë, moj nanë, s'ka gja. Tash ka me prue baba.

Por baba nuk pruni as bukë as gja tjetër, as mbramë as sonte. Rrin pranë votrës dhe mendon e një zyrtim ia ka ba fytyrën si të smundit. Mendon. Eh, sikur të gjitha këto mendime të baheshin pare! Deshte të pyesi për Lilin a ka pasë me ngranë gja, por nuk guxoi. Kish frigë se mos ndëgjojë atë që s'ka dëshirë me e dijtë. Nëse s'ka pasë çka me ngranë Lili, ma mirë mos me e dijtë e me e gënjye veten se ka hangër. Vjedhtas shikonte të shoqen, në dritë të bishtukut i dukej shumë e zbetë, me sytë e thelluem e të nximë përreth. E dinte se ç'do me thanë.

Drita e bishtukut nisi të dridhej dhe dridheshin të gjitha sendet dhe hijet e vorfna bashkë me dy qenie që dridheshin nga friga e jetës së nesërme. Pa bukë. Të dridhunit e flakës së bishtukut sikur ua ngatërroi mendimet të dyve. Të dy përnjiherë u çuen të shkojnë me fjetë.

— M'u hiq, pash zotin! Largohu! — i thoshte e shoqja të shoqit në errësinën e dhomës, ratë, nën fuguret ku kandili nuk ishte ndezë. — Çudi, pse zotni Filipi me të heqë nga puna ty po, e ata dy jo; pse jo njenin nga ata — në errësinë i fliste të shoqit me guxim.

— Ku di unë... E di se ç'mendon ti! Kujton se më ka zanë në ndoj punë të keqe, prandej më ka qitë nga puna.

— Po kot pse po të qet?...

— A të thashë, moj e marrë, se nuk ka punë për tre vetë! Ti nuk merr vesht!

— Mirë, mirë. Mos bërtit, se po ma çon djalin.

Heshtën. Silleshin e shpërvileshin herë njëni, herë tjetra deri natën vonë.

Kumbonët lëkundeshin, lëshojshin tinguj të cilët zvarriseshin nëpër rrugët e qytetit, lëmojshin pullazet e

shtëpive, futeshin nëpër vrima, dritare e dyer dhe ftojshin: «mos e harroni shtëpinë e zotit!».

Kola, nga skaji i trotuarit, shikonte ceremoninë fetare në parakalim. Kujtohet se para pesëmbëdhjetë vjetëve edhe ai njashtu, si ata fëmi, bartte fugure, qira dhe këndonte kangë kishe. Era e kemit (temjanit) që i mbërrini te vrimat e hundës i kujtoi ma intimisht fëmininë shkollore. Si nëpër relief shkonte me mendim nëpër kujtime; ndërlikoheshin fytyra shejtnish, priftnish, mësuesish, shokësh, ndër skuta të errëta, tue u lutë, dikush me përvujtni e dikush tue shamë kujdestarin që s'e la me ikun. Eh, sikur të mbetshe në kuvend, të mos dilshe jashtë — mendonte Kola tue e kujtue gjendjen e vet të tashme me idhnim. Po ai, ai atje çka don me qiri në dorë? — e gati sa s'bertiti. Tush Prendi, hajni me dorca të bardha, me qiri në dorë... Kuj ia ka ndezë? Zotit a dreqit! Besa dreqit. Kur ke e ia merr atë goxha qiri, e zhvesh dhe ia then për shpinë tue e rrahë... Ama edhe këta priftënt, shokë të mirë kanë!

Parakalimi i procesionit ende nuk mbaroi. Kola u mërzi tue shikue, por nuk lonte vendit se kërkonte dike me sy. Ma së fundi erdhi edhe turma e mbrame. Kola u fut në te. I kish thanë zoti Filipi: duku nesër. Dhe tash Kola, mbasi zoti Filipi asht me një zotni tjetër, i del herë para, herë për anash, herë sjell kryet nga zoti Filipi, por ky si shifet ka bisedë me randësi dhe nuk e shef. Kola, vjedhtas përgjon bisedën:

— A të bje ndër mend, Filip, para pesëmbëdhjetë-njizet vjetësh si ishin këto procesione?

— Eeh! Atëherë...

— Të këndonte zemra në atë mori populli, lavdi zotit!

— Ndryshe atëherë, zotni Zef, ndryshe asht sot...

— Po due me thanë se djelmnia e soçme nuk merr pjesë me gjithë zemër... Eeh! na atëherë...

— E po fajin deri-diku e kemi na; por ma tepër e kanë fajin do shkolla të reja që na i kanë çilë tash...

— Tamam e ke. E kam nipin që me kenë imi bukë s'i jap me hangër, sa hap gojën blasfemon. Ruejna zot asht! Po çka t'u bajsh shkollave të reja?...

— Po çudi asht puna e këtyne bolshevikëve, si njerëz të egër ishin...

— Leni, allahile — dhe sillej zoti Zefi me pa mos t'i përgjojë kush.

E Kola që gjithnji përgjonte, në mjerimin e tij u qesh dhe tha me vete:

— Të mos kesh frigë, mos kujto se po të padit kush se je bolshevik...

Kur pa se me zotin Filip s'po piqet sot, i hyni një idhnim. Mirë e ndjeu se si i vloi diçka në gjoks dhe shpejt si kokërr iu ngjit në fyt. Aty e mbyste. E kujton shtëpinë, dhe kokrra në fyt e mbyt. Të bërtasin në këte turmë ndjenjash të stërhollueme, të bërtasin me të tanë mushknitë — dhe të shkyhen s'ka gja, të bërtasin:

— Buuukë! Buuukë për Lilin!

— Hee... do bukë? Kur të japin bukën ke për të kërkue tlynë, mandej mish, e, masandej ke për të kërkue shtëpi me diell... — jo! S'duhet mësue bota njashtu. Jo! S'ka buk!

— Bukë! Aman! Vdiq Lili!

— Jo, mos kujto se ka me vdekë. S'ka vdekë te na kush për bukë. Për pashkë ka me u gjetë dikush, ndoj shpirtmadh, me i dhanë ndoj lek.

Por Kola nuk bërtet. Jo me fjalë, por as me të dukun të jashtëm nuk don ta tregojë mjerimin e vet. Mundohet të buzëqeshë kur përshëndet ndonji të njoftun.

— Si je, Kolë? Si po shkon?

— O, mirë. Si je ti, Nikë? — dhe buzëqeshja e përdhunët ia hap buzët.

Por kur shkon në shtëpi, aty ma nuk mund të lozë rolin e njeriut të kënaqun me jetë. Buzëqeshjen e vet e var në dorzën e derës së oborrit, para se të hyjë mbrenda. Duert i mban drejt shtatit që grueja, e cila sigurisht e shikon nëpër dritare, mos të gënjehet me shpresë tue mendue se ka prue ndoj gja. Po ma shpesh pret të erret dhe atëherë shkon në shtëpi. Barem atëherë Lili asht në gjumë dhe s'ka me e pyetë a i ka prue gja.

Zotni Filipi s'kish dalë ende në kafe. Kola po e pret. Nganjisherë e shndërron ndonji fjalë me dy garsonat. Vëren Kola se si shkëlqejnë tryezat e gurit të bardhë, karri- get e zeza me politurë, — iu banë si me qenë pjesa e nji trupi të tij të madh, nga i cili u shkëputën. Ndiante për ta diçka si nostalgji. I kujtohej vetja si, me dy-tri tabake mbushë me gota, sillej i lehtë tue shërbye, shpejt, pa gabim, pastër. Atje mb'at tryezë në skaj vinte nji zotni, i huej, i cili gjithmonë i epte bakshish. E me atë bakshish ai i blente diçka Lilit. Zotnia kërkonte nji vermut dhe me ia ndezë cigaren. Kështu në mendime, ndër mashtrime të gjalla aq thellohej Kola sa gati i vinte të bërtasë: Urdhno, zotni! po vjen! — megjithëse kafja ishte fare e zbrazët. Ishte kohë mbasdreke.

Ulet Kola në nji karrigë. Po të ishte këtu me shërbim nuk do të mund të rrinte: tashti, barem, 'njat privilegj e ka (o sa dëshironte Kola të mos ta kishte); ndej në karrigë, bërrylin e mbështeti në tavolinë e fytyrën në shplakë. Prap mendime. O mendime, fundi ju daltë. Se asgja s'po qisni në dritë. — Pesë vjet punë në këtë kafe. E për pesë vjet trajtat e të gjithë këtyne sendeve lanë vrragë të pashlyeshme. E bajnë edhe shpirtin e njeriut që t'u shembëllejë. E shpirti i Kolës asht copëtue, asht shpërnda grima-grima. Pak nga ai asht futë nëpër vrima të karri- gave e të tryezave, të cilat Kola i njofti nji nga nji tue i kërkue, e pak nga shpirti i tij asht futë, ase ngjitë, asht ngjeshë nëpër paçavra të ndyta dhe mshisa të lagta. Atje në atë tryezë — i kujtohej Kolës — kishte gjithmonë ma shumë bishta cigaresh dhe gjithmonë mbi te ose ishte shkarravitun gjithçka e pakuptueshme ose të vizatueme ndonji fytyrë, ndoj trup grueje me të tjera. E ai mbasi e shikonte mirë e mirë, e hapte paçavrën e laghtë dhe me aq fuqi e fërkonte sa që tryeza lonte vendi. Duhej fshi mirë, se qortimi i kërcnueshëm i zoti Filipit nuk mungonte. Pesë vjet këso pune. Dhe mandej në rrugë të madhe. Por as zoti Filipi s'ka faj. Punë s'ka. — Po kush ka faj? — As- kush. Nana që më lindi — mendonte Kola. Paskam qenë i tepërm në këtë botë, — unë me shokët e mi që japim të

gjitha fuqitë për një krodhe buke — dhe këto fuqitë tona askuej s'i duhen.

— Kush ka faj? — Kola thotë askush s'ka faj — dhe aty qëndron e tanë tragjedia e tij. Vujejtja intime dëshpruese, e cila të udhëheq në vetëvrasje. Po mirë asht që Kola mendonte ashtu e jo ndryshe. Ta dinte ai se kush e ka fajin, ose së paku t'ia kishte vu ai vetë kuj fajin, atëherë — eh atëherë... Fuqitë e njerëzve në ankand kushe-di si do të veprojshin.

Crrr, crrr, crrr! bajshin këpucët e reja të zoti Filipit. Kola u çue në kambë.

— Ej Kolë? S'kemi gja të re? — por menjherë vazhdoi:

— A ishe dje në procesion?

— Po, kam qenë...

— Pak popull, s'ishte shumë. Çudi, të rijt e soçëm si me pasë marrë me dalë në procesion e me u vue në rresht. Po ku ishe ti? Unë s'të pashë.

— Isha mbrapa jush, zoti Filip.

— E po, po, e dij. Unë ishe me zoti Zefin, bisedojshim për disa punë por nuk të vuna re.

— Unë erdha, zoti Filip — atë punë që më keni thanë, deshti të vazhdojë Kola, por s'e la ky:

— Kur ishe unë i ri, — filloi zoti Filipi me fytyrë të qeshun dhe tue u ulë në karrigë — një herë kështu në procesion tue kalue, një turk u qeshte ose lajkos, ose uratëvet tona, ose ne të gjithëve, e unë — eh, atëherë më vlonte gjaku — dola nga rreshti, ta kapa për fyti atë qen bir qeni dhe zoti më dha një fuqi të mrekullueshme sa që gati e mbyta aty në vend. Por u përzien të tjerët, të dyja anëve, u përleshën; unë shpejt ika në rresht, vazhdova rrugën në procesion, kur mbërrini policia tue fishklue dhe t'i rراسi në burg nga të dy palët. Ha, ha, ha! edhe sot, kur më vjen ndër mend, qeshem se si disa shokë të mi hangrën dajak në burg e unë shëndoshë e mirë. Ha, ha, ha... E të rijtë e soçëm... — vazhdonte zoti Filipi tue shikue nëpër derë.

— Pse mos të qeshesh — bluente Kola ndër mendime të veta — shokët të kanë hangër dajak e ti jo, ti s'ka hangër kurrë dajak; por, pashkësh ose këshndellash ose

ndonji feste së madhe si dje ke veshë këpucë të reja; e me që vij me t'u lutë për punë, m'i tregon pallavrat që ke ba kur ishe i ri. Pse mos të qeshesh?!

Kola, i vramun, shikon zoti Filipin. Ky e din se Kola s'po e ndëgjon, por vazhdon të flasë gjithnji ma me hare. Kish qëllim të mirë, si shifet, t'ia largojë mendimet nga mjerimi i papunësisë, ta zbavisë, por edhe veten ta nxjerrë sa ma lirë e mirë nga borxhi kundrejt Kolës. Por, së fundi, e pa se nuk shkon kjo taktikë, prandaj ndërroi fletë dhe i ra çashtjes në thelb.

— Po a e din ti Kolë, se punën tande gjithnji e kam ndër mend?

— E dij. Ju falem nderit!

— Për zotin, si për djalin tim mundohem. Të përmenda ndër dy-tre vende, por të gjithë më ankohen se s'kanë punë dhe se nuk mund t'i shtojnë shpenzimet... E unë, ti po shef edhe vetë... Thuej, thuej, due me ndie nga goja jote, a ma qet hesapi me të mbajtë?

Kola disi i turpnuem nga fjalët kaq miqësore mezi murmuroi:

— Po, nuk jua qet hesapi — e në vetvete vazhdoi: s'po fike me më mbajtë deri sa të gjej punë ngjeti...

— He pra, çka me ba? Këtë krizë, këtë horllëk unë s'e mbaj mend ndonji herë. U banë lufta, u banë revolucion, por krizë nuk kishim. Vlonte parja anembanë. Shtrejtësi, po. Por ajo ishte për dobi tonë. E sot, tuk po kemi qetësi, shyqyr, por ç'e do qetësinë, more Kolë, kur asht kriza? A po s'asht kështu? Unë, ti, na, duem me jetue. Çka na duhet ne se po vriten të tjerët... A ende s'janë vra-a? U farojshin. Punë, punë me fitue... Apo s'asht kështu?

Kola pa se zoti Filipi prap po ia nis bisedës dhe bani sikur po do me shkue.

— A, po shkon Kolë-a?

— Po, po shkoj. Tungjatjeta!

— Tungjatjeta, Kolë! Mos kij mendim. Gjithnji të kam ndër mend. E sa për mue, ti edhe vetë the se s'ma qet hesapi. Hajt, udha e mbarë!...

Nga dera e kafes Kola u gjet në rrugë të madhe të qytetit. Diçka ia pickonte dhe ia digjte sytë: Lot.

— Po pse më thërret? Pse më rren në shpresë barem? Ah... dhe kryevarë, dalngadalë, me mend të mpitë ndër tru se do të kthejë në shtëpi prap pa gja, ende rrugëve pa dijtë për vete.

— Lil! Hajde nanë, hajde me ra me fjetë, se të ka shtrua nana.

— Jo pra, jo! Aspak! S'due me fjetë. Due me pritë babën.

— Po baba vjen vonë, moj nanë. Hajde, hajde të pastë nana.

— Jo praaa...

— Po të dëftoj një përrallë të re të bukur.

— Cilën? — ngau djali nga dhoma e zjarrit, iu avit s'amës dhe e shikonte me shkëlqim në sy.

— Një të re... U, po të mësoj uratë...

— Jo, jo, s'due uratë, due përrallë...

— Mirë pra, përrallë. Por edhe ti a ke me e mësue përmendsh?!

— Pooo — dhe u fut fëmija ndër shtresa dhe e ama u shtri pranë tij.

— Hajt nanë, përrallën...

— Ndëgjo, pra. Venia veshin mirë dhe thueje ti mbas meje. Ati ynë që rri në qiell...

— Ati ynë... uf... jo, jo, thueje ti vetë ma parë.

— Mirë pra: Ati ynë, që rri në qiell, shejtue qoftë emni yt, të mbërrijë mbretnimi yt, të bahet vullneti yt sikur në qiell edhe në tokë...

— U nanë, po kjo nuk asht përrallë! Kjo asht uratë. E din edhe Zefi, ia ka mësue gjyshja...

— E a shef sa mirë e din Zefi?... Duhet edhe ti me e xanë.

— Mirë, pra... Si fillon? — dhe strukej Lili në prehën të s'amës. Kryet i mbështet ndër gji të saj. Ndiante erë nane.

— Ati ynë, që rri... — shqyptonte nga një rrokje e ama e Lilit përsëriste. I ndalohej vëmendja ndër fjalë që s'kuptonte por makinalisht vazhdonte të përsërisë fjalët nga buza e s'amës.

— Bukën tonë të përditshme jepna sot — vazhdonte e ama uratën.

Mbas këtyne fjalëve — të përsërituna Lili mbet:

— Bukë të bardhë, nanë, iha, qysh kur s'kena hangër!
— dhe çoi kryet me ia pa fytyrën s'amës.

— Hajt tash me e thanë ti vetë deri këtu...

— Po... e dij. Si fillon?

— Ati ynë...

— Ati ynë, bukën e bardhë na fal...

T'amën e zu gazi, dhe nisi të qeshë heshtas, por e zu kolli:

— Jo, more... ti i re shumë për shkurt...

— Uuu, kjo përrallë asht shumë e gjatë, s'e due — jo, aspak — u zemërua Lili.

— Sa mirë Zefi e din uratën! E ti s'e din. Marre!

— Pooo, posi... ai nuk din asnji përrallë që dij unë. Ai asht qyçe. Ta kam rrahë, t'i kam ra me grusht pse më ka thanë se s'kena çka me hangër dhe pse s'ia kena pague paret për qira.

— Si more me i ra djalit të zotnisë?! Të raftë pika duerve!

— Po fort pra! Tash e mbys.

— Besa s'guxon ma me e prekë me dorë... Jo, moj nanë, nuk duhesh me e rrahë Zefin... — ndërroi e ama me të butë.

— Po, po pse me më thanë ai mue se s'kena bukë me hangër — shfajësohej Lili e zani i dridhej gjithnji ma tepër. Ishte gati të zhgrehet në vaj.

E ama e muer me të mirë. Ia kruente kryet. Dhe shpejt e zu gjumi.

Lili merrte frymë të rregullt. E ama e suell në shpinë dhe ashtu e shtrime në shtresë kundronte nëpër gjysm-errësinën e dhomës. Llampa, e ulun gati krejt, lëshonte erë vojquri nën tavanin e ultë të dhomës. Ia digjte cipën e hollë të hundës së ftofun nga e cila kullonte ujë. Ajo e fshinte me gisht. Ndiente, ashtu e shtrime, si e tërheq shtresa, e thith, e përpin në një gjumë të randë si plumbi e të pakuptueshëm si errësina. Por mendimi, si një korb i zi, ka ba çerdhen në një skaj të trunit në rrashtë, pjell të keqe

mbas së keqes dhe s'len me fjetë. Diku nga fundi i mides i doli si një të dridhun, diçka si afsh i një dashjes, i një dëshirës, i një nevojës së domosdoshme. Edhe çudi! Ashtu e lodhun e unshëm dhe me shpirt e vuejtun, ajo në atë çast dëshëronte, si në netët e para të martesës, t'i shtrohej dëshirës me të gjithë zjarrin e një trupi që vuen. Aty, aty, asht harresa, shpëtimi, e vetmja kënaqësi e jetës së saj varfanjake. Por edhe njajo punë bahet shpejt e idhët si bërthama e kumullës së gjelbërt dhe pa pjekë. . . Në këso nate, kur trupi zgjohet nga zjarri i etheve të mshefta, njajo dëshirë asht si dëshira e njeriut, i cili mbasi ka vendosë të mbytet, hidhet në ujë, i zihet fryma, mbytet me siguri dhe që ndien kënaqësi bash pse mbytet.

Kola sonte ende s'ka ardhë, por ka me ardhë. Të vijë. Kola nuk asht ma Kola që ishte. Kola i mirë, i qeshun me duer plot që vinte në shtëpi nuk asht ma, por asht Kola pa punë. Ç'e do burrin pa punë? — i tha një shoqe këto ditë. Dhe grueja e votrës nuk ndien shumë për burrin pa punë. Po burri me çka dallohet nga grueja? Jo vetëm me pantallona, por me punën që ban për t'i sigurues grues mirëgjendjen. Dhe pikërisht me njate dallohet. E kur burri s'e ka atë punë, atëherë ç'e do? Të na lëshojnë vetë ta fitojmë jetesën, — por as njate s'ta lanë, të qesin ngatërresa, — i tha grues së Kolës një shoqe e cila gjithashtu e kishte burrin pa punë. Ajo bile edhe i dha uha dhetë lekë. Dhe i tha: — Kur të kesh nevojë të madhe eja tek unë.

Grueja e ndershme e Kolës desh t'i thoshte kësaj grueje: jo, moj grue, unë nuk vij në shtëpi tande — pse e tanë bota fliste për te se nuk asht e ndershme. Ajo deshti t'i thoshte njashtu, por të dhetë lekët, që i kishte shtërngue aq fort në dorë i thanë: ndal! Dhe ajo, të gjitha ato mendime të këqija i kapërdin. E kur i kapërdin, nuk iu dukën gjitha që këqija.

E sonte burri i saj ka me ardhë!, por, burri pa punë, a asht burrë? Grues s'i bahet, s'i duket se asht burrë. Dhe sonte kur të vijë ka për të hymë si në shtëpi të huej, pa të drejta dhe marrëveshje. E ndër shtresa, ratë, kur dora ka me udhëtue me gjetë harresën, grueja ka me i thanë: mos më prek!

Po Lili çka pat? Pse u zbe që nga maja e hundës deri te veshët? E sytë pse i xixëllojnë në zjarrmi? Mos e zu malli për babën? Për babën që shkoi, diku, nga do t'i bij Lilit çokolata. . .

— Mos harro me i prue Lilit çokolatë — i tha nana babës, kur ky me një valixhe të shkyeme, marrun uha, nisi nga dera e me sy të turbullt shikonte fëmijën.

U nis, shkoi në kryeqytet. Atje, i thanë, se ka me gjetë punë. E këshilloi me gjithë mend dhe zoti Filipi. I dha diçka edhe për udhëtim, uha. E shoqja nuk bëzani fare kur i shoqi ia tha mendimin e vet. E Kolën, kur kjo s'bani za, diçka e theri thellë msheftas në zemër. Por u nis, me vendim të premë që t'u dërgojë fëmijë dhe grues sa ma parë për jetesë. Me gjithë vendimin e premë të tij, kaluen disa ditë të mira e ai nuk i lajmoi gjatë shtëpisë. E shoqja priti dy javë rresht, ditë e natë, ndonji lajm, letër a pare, por kur s'erdh gjatë, e kojet e bukës munguen, e vdekja në rini nuk pritet me durr kryq, ajo ndryshoi jetën.

Po Lili? Lili çka pat? — Jo, s'e zu malli për babën. As për çokolatë. . . Por u zbardh, u zbe që nga balli nën flokë deri në birë të mjekrës së hollë, e në mes të fytyrës, sytë i qitshin shkëndija.

— Nanë, ujë. . . ujë nanë — dhe në jastëk sillte kryet herë në një anë herë në tjetrën, me gishta që dridheshin kapte safën e ujit dhe s'e lëshonte pa e pi deri në fund. Dhe e ama ia tërhiqte:

— Mjaft, moj nanë. . . Lil, mjaft ke pi. . .

Dhe për një muaj, i cili ka 30 ditë, ditë për ditë e zunë Lilin ethe. Kur ish ndër ethe i skuqeshin mollëzat e sytë zvogëloheshin; e me të kaluemen e tyne zbehesh dhe qante, ose pse nana nuk ia plotësonte dëshirën, ose pse i pëlqente të qajë. Me qajë, kur ke vner dhe ethe, asht një ngushëllim ndoshta, kushedi.

— Uf, si ma plase shpirtin — i thoshte e ama kur ky qante. E Lili vazhdonte të qajë jo pse ia plaste shpirtin s'amës, por pse i pëlqente të ndëgjojë si i oshëtin zani i vet ndër veshë dhe i pëlqente të qajë nga inati, nga inati. — Pse mos të qajë? Po, fort! — mendonte Lili me vete.

— Pse s'më jep pra bukë të bardhë? E, pse s'më jep? — i sillej s'amës, e cila kish mendët e humbuna — dhe vazhdonte të qajë.

Pa e ama se si Lili u zverdh si drita e bishtukut e ethet nuk po e lanë. Dhe e dinte se duhet me thirrë mjekun, me ble barna, me i ba Lilit minestër për me hangër, me pimë limonadë në vend të ujit kur ka zjarrmi, me u veshë trashë kur del përjashta, të gjitha këto i di e ama e Lilit, i ka mësue te zotnia kur, si vajzë, ishte shërbëtore, por...

Dhe një ditë, kur Lilin mbas etheve të forta e zu gjumi, e ama ndryni shtëpinë dhe shkoi te grueja që kish dhënë uha dhetë lekë. Shkoi shpejt, pa kthye djathtas e majtas dhe pa u mendue ma gjatë, por me vendim të premë, si dhe burri i saj, për me gjetë të hollat e nevojshme që i duheshin për mjekimin e Lilit.

Dhe mjeku erdhi. Nji burrë i shtyem në mot me ungjill në dorë. I doli e ama e Lilit. Lili ndër shtresa ish barmë palmuç. Mjeku iu avit, nxori termometrën t'ia vejë nën sqetull. Por Lili si duket, u frikësue nga termometri, ia nisi të qamit dhe i shmangej mjekut. E ama iu avit, e mori me të mirë, e përkëdhelte e puthte dhe së fundi mezi ia vunë termometrën. Mandej mjeku e mori ta prekë nëpër trup fëminë. Gishtat e ftohtë të mjekut iu dukshin si thika Lilit. Dridhej i tanë nga friga e mjekut, nga të ftohtit, nga vuejtja dhe s'dinte se ç'bahej me te. Veç kur e mbuluen dhe e lanë të qetë ndër ethet e tij, mori frymë thellë me të tanë gjoksin. Mjeku i kish rrudhë buzët dhe mendohej. Shikonte përçark e në parakalim ndër sy të tij pasqyroheshin plaçkat e një shtëpie varfanjake. Dritarja me xhama të thyem e të ngjitun me letër, dy karriga jo të sigurta, një tavolinë e shtrembët mbi një qylym të arnuem, në qoshe fuguret e ndër qoshe tjera pëlhura merimangash si trofejet e mshefuna të mjerimit. Së fundi, sytë e mjekut ndeshën në sytë e grues e cila e shikonte me frigë.

— Duhesh me u kujdesë shumë për fëminë, përndryshe do ta humbësh. Shumë kohë ka pasë zjarrmi të madhe — mezi iu kujtue mjekut me folë dhe mori të shkrujë recetën. Kur u nis me shkue, grueja e pyeti sa duhet t'i pa-

guejë. Por ky i tha të blejë barna me ato të holla. Ajo ulet në një vend si e mpime, shikonte mjekun, i cili iu avitte derës së oborrit në shpinë mbrapa, dhe iu avulluen sytë. Mbet ashtu një kohë... Gjëmimi i Lilit e tërhoq. Ngau te djali, u shtri pranë tij, zu ta rrokë, ta puthë, ta përkëdhelë me fjalë:

— Do shëndoshesh, moj nanë, do shëndoshesh, pëllumb! Tash të blen ty nana me hangër të gjitha të mirat. Çka don me të ble?

Por Lilin si shifet, në këtë çast s'e interesonte asgjë, veç gjëmonte, — dhe nuk iu përgjegj s'amës së gëzueme nga mirësia e mjekut. E ajo u mundue, diçka si me e piskue për zemër: mendoi se ndoshta mjeku s'i muer të hollat nga se Lili ka me... «Jo, jo — pëshpëriste — ruejna zot!» Dhe me frikë e shikoi djalin, e mbuloi mirë dhe u çue.

Sahati i kishës trokiti një herë, ishte tre e gjysmë mbas dite të vjeshtës së dytë. Grueja u çue me vrull, shkoi në dhomë të zjarrit dhe në sqoll nisi krisma e enëve dhe e ujit. Mbasi u la mirë dhe u fshi, iu avit pasqyrës të cilën ia kish dhanë uha Lezja, grueja e dhetë lekëve. Mori krem e fërkoj fytyrën e një erë e kandshme u përhap nëpër dhomë. Nëpër retë e pudrës grueja shikonte veten në pasqyrë dhe kujdesej sa ma natyrshëm t'i skuqi buzët. Jo, jo, s'jam plakë! mendonte. Ti je e bukur, moj dreq! — E kur burri s'ta çon as një letër, e ti me fëminë po vdes unit, besa ti je e marrë — i tha Lezja. Dhe ia rregulloi punën.

Lili kish qitë kryet nga mbulesa dhe me sy xixëllues shikonte t'amën. Mezi e njofti. Kurrë s'e ka pamë nanën kaq të bukur e të veshun e të goditun. Kjo iu avit, e çoi, e mështolli me jorgan dhe në grykë e mori në dhomë të zjarrit. I shtroi pranë votrës dhe i tha të rrijë urtë se ka me ardhë një zotni në dhomën tjetër. Lili shikonte t'amën me admirim fëminor, gati ishte të rrahë shplakë nga gëzimi. Por kur i foli kjo seriozisht për ardhjen e një zotnisë në dhomën tjetër, ai s'bani za; si duket e kuptoi randësinë e çastit. U shtri ratë, u mbulue, u struk, u mblodh dyfish si krymbi dhe me sy të mbyllun shifte nanën aq të bukur të veshun e të goditun. — E ama, mbasi kish fshi dhomën dhe

ndreqë, aq sa mund t'u ndreqte, kish qëndrue në mes të dhomës në mendime. «Mos rri e vrame, se burrat s'kanë qejf ashtu me e pamë gruen — e mësonte Lezja. — Qeshu, fol, mos rri si qyqe. E në rasë së të pyet kush, pse çon këso jete, ti thueji si të duesh, mundesh me i thanë edhe të vërtetën, por thueja tue buzëqeshë. Mos gabo me të shpëtue lotë; se ai burrë nuk të kthehet ma kurrë. Por qeshu, fol, ban lojna. Unë e dij, moj motër, se ty mb'at çast të pëlset zemra, por çka me bamë... për hatër të djalit që e ke të sëmundë... dhe jeta duhet jetue, tek e mbramja s'asht edhe një punë e madhe! Tjerët i bajnë këto punë për qejf, e na i bajmë për hall — i tha Lezja ma me za dhe tue çue duert përpjetë nga zemërimi që duhet me i thanë gjithë këto fjalë që t'ia mbushi mendjen për një punë aq të thjeshtë.

Tash ajo qëndron në mes të dhomës e goditun për me pritë... Të gjitha mendimet mallëngjyese dhe jomallëngjyese fundojnë te këshilla e Lezes: buzëqesh! Ajo iu avit pasqyrës, buzëqeshi dhe i pëlqeu vetvetja. S'kish dijtë deri tash se ishte një bukuri e fshehur.

Tingëllon ora katër. Grueja shikoi nëpër dritare dhe qe nëpër oborr po vjen i prituni. Ajo mblodhi fuqinë, e nxori prej dikah një buzëqeshje, e vendosi mbi fytyrë të vet dhe i duel para mikut të pritun...

Posa hyni Kola në rrugëzën ku e kish shtëpinë, i nguli sytë mu në derë të oborrit që prej së largu. Pa se bash nga dera e shtëpisë së tij doli një zotni i huej, i panjoftun. Kolës diçka i ra në krye. Si me ia pasë shkrepë dikush në mur. Zotnia i panjoftun kaloi në drejtim të kundërt të rrugës, ngadalë, i qetë. E Kola e ngadalësoi hapin. Gjithfarë mendimesh si shigjeta ia përshkojshin trutë. Por asnjë mendim nuk ishte qetues as nuk i fashiste ndërgjegjen e tij të çueme peshë në dyshim. Me hap të sigurtë hyni nëpër derë të oborrit. Dyert e shtëpisë, dritaret, në vrullin e mendimeve të idhta, lojshin para syve, iu dukshin dyfish, shtrembët, gjithësesi. Pragu i derës, shkonte e vinte. Në dritaren e dhomës së zjarrit pa një grue shumë të hijëshme, dukej se numëron të holla. Thellë, në ndërgjegje të errësueme, vegoi një rreze të vogël shprese: ndosh-ta grueja e tij nuk banon ma në këtë shtëpi! Do të ketë

dalë vetë, ose do ta ketë qitë jashtë i zoti për mospagim qeraje. S'ka gja... Ma mirë njashu... se njerëzit e huej me ardhë te grueja e tij... — mendonte Kola msheftas, tue e mshefë dhe nga vetvetja atë mendim. Por, sa kapërceu pragun, pa plaçkat të cilat edhe i ka lanë. U zhduk ajo rreze e vogël shprese. Si një i plagosun randë u ul në karrigë, disi u mblodh e shikimin e mbërtheu për tokë. Po ajo grueja në dritare? — mendonte. — Para tij erdh grueja, e cila së pari, me të pamë të shoqin, u hutue, u zbe. Kola çoi kryet në gruen e dritares, njofti gruen e vet. Po, asht goditë për atë zotninë — mendoi. Uli prapë kryet dhe shikimin e mbërtheu për tokë, në një vrimë ndër dërrasa. Heshtje. E zemra donte të bërtasë, të ulurijë si bisha së cilës ia kanë prishë strofullën. Të ulurijë, por s'kish fuqi. I shkyem, i lodhun, i mjeruem rrinte te karriga pa lëvizë. Grueja, kur e mblodhi veten, e pyeti:

— Kur ke ardhë?

— Tash... — u përgjegj shkurt pa drejtue kryet nga ajo.

— Lili asht shumë i sëmundë — i tha e shoqja. Por ai vazhdoi të shikojë për tokë vrimën ndër dërrasa. Ishte një vrimë shumë interesante.

MBATANË GARDHIT ASGJA TË RE

SHKRIMË TË TJERA

Nji vranësinë si plumbi pushonte mbi qytetin gjithë ditën. Jeta zhvillohej e ngathët, disi zvarrisej. Gjethet e para të vjeshtës këputeshin nga dega, zik-zak e bajshin udhën nëpër ajër e sa përkitshin tokën si me thanë: qe, këtu asht vendi ynë. Por, aty, para muzgut, papritë, fryni një erë e rreptë. U shkrepën xhamat ndër dritare dhe dyert e një lagjes mbarë; gjethet si të tërbueme fluturojshin në të gjitha anët, deri sa ma në fund nuk u qetësojshin në ndoj qoshe. E në oborr, mbas shtëpisë së Selim Mesit, teshat e lame që gjithë ditën shtri nuk u terën, tashti filluen të valavitën, të rrahen, të fluturojnë, të shkryhen nëpër tokë bashkë me gjethe. Nji grue e re tue nga e tue ba poterë të madhe me nalla, del jashtë e mbas saj, ngadalë, një plakë. Shpejt fillojnë me mbledhë teshat. Kur e reja, tue mbledhë teshat, mbërrin te gardhi që ndan oborret e dy shtëpiave, ndalet, vështron mbatanë gardhit një copë herë, e kur mbërrin plaka, i thotë me za të ulët: s'ndëgjohet gjatë!... dhe mbasi kaloi stuhia, e reja thoshte që t'i lanë teshat edhe ma në oborr.

E mbatanë gardhit asgja të re. Vetëm që një rreze die-lli, e cila kish depërtue retë dhe si shifet, tue mos gjetë vend ma të mirë në botë, kish ra në pleh. Nji gjel, të cilin e kish zanë gjumi mbi pleh, u zgjue dhe ia tha kikirikuuun gjatë e tinglueshëm.

— Plaç, he dreq! se më trembe! — pëshpëriti plaka e cila ish vu me vështrua mbatanë gardhit — nuk e shifte gjelin aty afër mbas gardhit.

HUSARËT NË ADRIATIK

Nga Tirana në Durrës shndërruem tre automobila. Jo për qejf! Por pse i pari na hudhi në hendek dhe bani stop si me i pasë ra pika, të dytit — posa erdh nga Durrësi dhe u ndal para nesh — ia zu ngërçi frejt dhe s'u lëviz ma, e të tretit mu në Durrës i mungoi benzina. Fati ynë që anija nuk ish gjermane, të niset në ora 9 përpikë simbas orarit. Nuk ishim dhe pa fat si na tha shoferi i automobilin që iu prishën frejt: siete infortunatti.¹⁾ Na mbante për italianë.

— Deti asht i qetë. Kemi me udhëtue mirë — më thoshte shoku dhe i inkurajuem më tregonte se si njeni që e kish shumë frigë detin, deri sa ish në anije tue udhëtue, e uronte detin: O det i bekuem, sa i madhnueshëm je, sa e madhe asht mirësia jote, ti lidh të gjitha qytetet e botës, bashkon të dashtunit, miqtë dhe anmiqtë... Por kur kambët e këtij frigacaku prekën tokën e sigurtë, ai iu suell detit dhe e pështyni: fuj! të marroftë zoti, ti katil, he... gjithkuj ia more shpirtin... dhe shaj detin me gojë të plotë.

— E bukur qenka...— i thashë shokut dhe shikojshe bregun të cilit iu largoheshim. Madhështia e detit më bani të mendoj sub eternitas.²⁾ E humba ndjenjën e kohës në të cilën jetoj dhe më shkoi mendja te stërgjyshët tanë husarë që mu në këtë ujë, ndër këto dallgë husarojshin dhe plaçkitshin anijet e pasuna të romakëve. Kush mund ta

---

1) Jeni të pafat (Shënim i red.)

2) Mbi amshimin.

parashifte se dikur, mbas mija vjetësh, stërnipat e këtyre husarëve ilirë me stërnipat e romakve të pasun, kush e mendonte se do të bahen miq, dhe miq kaq të singertë?! Nga miqësia e madhe të rroken e të puthen, t'i ndihmojnë shoqi-shoqit me rasën e ndoj disfatës.

— Aaah!... — zani i shokut më solli në vete. Ish zbemë dhe sytë iu ishin zmadhue. Po fillon — tha, i shtrëngoi dhambët dhe s'e shikonte me sy detin. U ulëm poshtë në barkun e anijes. Shoku zuni vend dhe u shtri si në tabut.

E anija — herë i dridhej kurrizi, herë lëkundej djathtas e majtas, herë vente poshtë e nalt. Po mos ta kishte njeriu miden në këtë rasë do të bante qejf. Por njeriu do të bante qejf dhe në shumë rase të tjera po mos të kish miden. Sidomos ne, stërnipat e ilirëve, do të ishim të lumtun pa mide. Nuk do të vuejshim as në tokë as në det.

(Po, ç'e do dhe jetën pa mide — mendoj bashkë me ata të cilëve midja u bluen ar e diamant. Po, ç'e do jetën pa mide?).

Shikoj djathtas dhe majtas. Të gjithë pothuaj kryevarrë dhe të zbemë, të emocionuem nga inspiracioni në mide... E anija i dridhet kurrizi, lëkundet djathtas e majtas, shkon poshtë e nalt. Dhe të gjitha këto akrobacina s'i ban një nga një, por të gjitha përnjiherë. Njashtu që ne udhëtuesit ndiejshim në një kohë se ngjitemi në qiell pa mide, si zbrezim në ferr pa krye dhe si përsëri përtypshim gjellën e drekës që na u kthente në gojë.

Baaau!... Ja ve shokut dorën mbi sup. — Qëndro, qëndro! — i them. Baaau! prap ai. — Qëndro bre! si kanë qëndrue idealistët e mëdhej të botës, të cilët nuk e kanë qitë kurrë atë gja që e kanë ngranë një herë. Baaau! — e lashë të qesë, ta gjejë qetësinë vetë pa ngushllime të mia se edhe mue më sillej kryet vërdallë.

Nisa të vuejë edhe unë dhe shikojshe përçark. Ndëgjojshe se si anijes i bante kurrizi krrk-krrk. Dhe mue më bante po ashtu kurrizi, megjithëse s'i shembëllej anijes. Shikoj. Njeni ishte shtri në poltron, duert e zbeta i vareshin dhe s'i hapte sytë nga debuleca. Njenit, si shifej, i ish përmbysë keqas midja dhe iu ishin zbardhë krejt sytë. Nji tjetri, që s'kish ngranë, i kishin ardhë mushkënitë mu në

sytë. E njenit në një skaj të errët i kish dalë zorra nëpër vrimën e hundës dhe i zvarrisej nëpër tokë.

Prap i avitem shokut, i cili ish zbe dhe shtri si i vdekun. As s'i hap sytë. Unë i avis buzët e mia të veshi i tij dhe i flas: «Po nuk deshe të qëndrosh si idealistët e mëdhenj të botës, ti atëherë qëndro si stërgjyshat tanë ilirë, të cilët husaroshin nëpër këtë det pa frigë, fitojshin bukën si burra të lirë dhe vdisshin si burra të lirë në këtë det, por nuk e shajshin, si e shave ti parë kur ishim sipër». «Jo, asht një anekdotë që e kam ndëgjue, m'u përgjegj shoku, autori i së cilës je ti vetë. Por e pagove.»

8	...
7	...
6	...
12	...
13	...
14	...
17	...
20	...
22	...
24	...
26	...
28	...
30	...
32	...
33	...
35	...
37	...
38	...
41	...
43	...
45	...
46	...

NOVELA TË QYTETIT TË VERIUT

52	...
57	...
57	...
58	...

SHKRUARJE TË LIRIA

57	...
----	-----

PËRMBAJTJA E LËNDËS

Sokrat i vuejtun apo derr i kënaqun?	3
Ose... ose...	5
Tragjedi apo komedi	7
Një refren i qytetit tim	9
Novelë mbi krizë	12
Mollë e ndalueme	15
A do qymyr, zotni?	17
Në kishë	20
Ngjarje pa lëvizje	22
Luli i vocërr	24
Zoti të dhashtë!	26
Programi i një reviste	28
Qershiat	30
Idhujt pa krena	33
Legjenda e misrit	35
Bukuria që vret	37
Urime për 1937	39
Gogoli	41
Të korrumat	43
Zeneli	45
Në sezonën e mizave	49

NOVELA TË QYTETIT TË VERIUT

Studenti në shtëpi	53
Të çelen arkapiat	71
«...Bukën tonë të përditshme falna sot...»	77
Mbatanë gardhit asgja të re	93

SHKRIME TË TJERA

Husarët në Adriatik	97
---------------------------	----